

Waar moet lesmateriaal over niet-westerse geschiedenis voor 4 vwo-leerlingen aan voldoen?

Lisa Dompeling, 3006298

Imke Hendriks, 3006468

Pauline de Zwart, 0431362

24 juni 2011

Praktijkgericht onderzoek

Begeleiding: Bjorn Wansink

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Tien tijdvakken.....	6
De ontwikkeling van het geschiedenisonderwijs	6
Focus op westerse geschiedenis	8
Eindtermen.....	9
Literatuur	11
Bruner	11
Gardner	11
Egan.....	12
Conclusie	12
Onderzoeksmethode	13
Interviews	13
Respondenten.....	13
Verwerking van verworven data	14
Representativiteit.....	15
Docenten aan het woord	16
Lesmethode en lesmateriaal.....	16
Leerzaam én leuk	16
Werkvormen	17
Niet-westerse geschiedenis in de klas	19
Conclusie	20
Leerlingen aan het woord	21
Lesmateriaal.....	21
De geschiedenisles	21
Werkvormen	22
Onderwerpkeuze en niet-Westerse geschiedenis	22
Conclusie	23
Conclusie	24
Aanbevelingen.....	26
Reflectie op het onderzoek.....	27
Bibliografie	28
Gebruikt.....	28
Ter inspiratie	28
Internet.....	29
Bijlage 1: Lesplan.....	31
Bijlage 2: Lessenserie Europese expansie overzee + toelichting.....	33
Bijlage 3: Tien tijdvakken en kenmerkende aspecten	37
Bijlage 4: Expert interviews.....	41
Bijlage 5: Uitgewerkte leerlingen interviews	48

Inleiding

Ruim tien jaar geleden, op 22 februari 2001, bood de Commissie Historische en Maatschappelijke Vorming haar eindrapport aan toenmalig staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen mevrouw K. Adelmund aan. In dit rapport deed de commissie, in de volksmond beter bekend als Commissie de Rooy, onder andere voorstellen voor ‘nieuwe kerndoelen geschiedenis voor basisonderwijs en basisvorming, nieuwe examenprogramma’s geschiedenis voor vmbo en havo/vwo en een examenprogramma voor het combinatievak geschiedenis en maatschappijleer.’¹ Niet lang daarna vormden de door Commissie de Rooy gedane aanbevelingen daadwerkelijk de kern voor de eindtermen van het examenprogramma geschiedenis in de vwo-bovenbouw.² In de praktijk houdt dit in dat het schoolvak geschiedenis momenteel vanaf de basisschool tot aan het eindexamen met behulp van een nieuwe periodisering wordt aangeboden. Deze nieuwe periodisering van de geschiedenis is door Commissie de Rooy vormgegeven in de zogenaamde ‘tien tijdvakken’. Voor deze tijdvakken zijn in totaal 49 kenmerkende aspecten geformuleerd. In dit model dient kennis van de tijdvakken voor leerlingen als een solide, steeds terugkerende basis met behulp waarvan zij nieuwe kennis, onderwerpen, gebeurtenissen, begrippen en personen binnen hun historische context kunnen plaatsen.

De tien tijdvakken van Commissie de Rooy zijn echter gekleurd door een westerse bril. De kenmerkende aspecten oriënteren zich voornamelijk op de Westerse, veelal Europese, geschiedenis. Als gevolg hiervan is er in de huidige lesmethoden vrijwel geen tot zeer weinig aandacht voor niet-westerse geschiedenis. Komt er wel een niet-westers onderwerp voorbij, dan wordt dit altijd vanuit een westers perspectief benaderd. Een korte geschiedenis van Indonesië wordt bijvoorbeeld behandeld in het kader van de Nederlandse Gouden Eeuw en de rol van de VOC als eerste globale handelsmaatschappij ter wereld. Het verleden van sommige Afrikaanse landen wordt even aangestipt als het westerse koloniale verleden in de les ter sprake komt en de oorlogen in Korea en Vietnam staan uiteraard in het teken van de Koude Oorlog.

Het is een gegeven dat de geschiedschrijving, en daarmee samenhangend ook het geschiedenisonderwijs, nooit volledig objectief zijn. Standplaatsgebondenheid speelt een dusdanige rol dat een streven naar compleet objectief geschiedenisonderwijs niet reëel is. Wij zijn echter van mening dat de behandeling van niet-westerse geschiedenis een positieve

¹ <http://www.slo.nl/voortgezet/tweedefase/vakken/geschiedenis/advies/>

² Zie http://www.examenblad.nl/9336000/1/j9vvhinitagymgn_m7mvh57glt77x8/vhi1nc4phqys voor een digitale versie van het volledige examenprogramma vwo geschiedenis.

bijdrage kan leveren aan de algemene ontwikkeling van jongeren. Kennisneming van niet-westerse geschiedenis verbreedt het wereldbeeld van leerlingen, waardoor er meer onderling begrip en tolerantie voor andere culturen kan ontstaan. Te midden van deze globaliserende wereld én in de huidige multiculturele ‘Nederlandse’ samenleving is dat geen overbodige luxe. In de opzet van het huidige geschiedenisonderwijs wordt hier, naar onze mening, echter te snel aan voorbij gegaan.

In een bescheiden poging niet-westerse geschiedenis toch een plaats te geven in het huidige geschiedenisonderwijs zal in dit praktijkgericht onderzoek dan ook de volgende vraag centraal staan:

Aan welke eisen moet lesmateriaal over niet-westerse geschiedenis voor 4-vwo leerlingen voldoen?

Deelvraag 1; Om een antwoord op deze vraag te kunnen geven is het eerst nodig aandacht te schenken aan de ontwikkeling van het Nederlandse geschiedenisonderwijs in de twintigste eeuw. Op deze manier wordt de basis gelegd die nodig is om de aanbevelingen van de Commissie de Rooy te kunnen plaatsen in een breder perspectief van verschillende veranderingen op het gebied van geschiedenisonderwijs in de vorige eeuw. Als gevolg voor de huidige onderwijspraktijk zullen in dit hoofdstuk ook kort de geldende eindtermen voor het vak geschiedenis uiteen gezet worden.

Deelvraag 2; Vervolgens zal er aandacht worden besteed aan de eisen die door verschillende onderwijsdeskundigen in de literatuur aan goed educatief materiaal gesteld worden. Aan de hand van deze algemeen geformuleerde visies zal uiteengezet worden welke gevolgen dit heeft voor goed lesmateriaal op het niveau 4-vwo leerlingen.

Deelvraag 3; Daarna zullen een aantal docenten aan het woord komen. Hiervoor hebben wij interviews afgenomen bij drie leraren die werkzaam zijn op drie verschillende scholen en ieder minimaal achttien jaar werkzaam zijn in het onderwijs. Zij zijn dus met recht ervaringsdeskundigen te noemen. Deze expertdocenten hebben als geen ander een realistische kijk op de praktische werkbaarheid en haalbaarheid van lesmateriaal. Voordat lesmateriaal immers op de banken van de leerlingen beland, heeft de docent al meerdere keuzes moeten maken met betrekking tot het materiaal dat hij/ zij in zijn/ haar lessen wil gebruiken. Zij letten hierbij niet alleen op het onderwerp dat centraal dient te staan, maar kijken ook naar het gebruiksgemak, de opzet, de structuur, de lay-out en uiteraard de inhoud van het materiaal.

Deelvraag 4; Omdat dit onderzoek zich richt op de eisen waaraan lesmateriaal voor 4-vwo leerlingen moet voldoen, is het logisch dat deze doelgroep zelf ook aan het woord komt. In het hoofdstuk ‘leerlingen aan het woord’ zal verslag gedaan worden van de behoeften en

eisen die 4-vwo zelf aan hun lesmateriaal stellen. Aan de hand van verschillende interviews wordt er uiteengezet wat lesmateriaal voor leerlingen praktisch maakt in het gebruik. Om een zo breed mogelijk beeld te krijgen van deze doelgroep zijn er acht leerlingen geïnterviewd, verdeeld over drie verschillende scholen. Bij de keuze om specifiek deze acht leerlingen te interviewen, is er gekozen om zowel 'gemotiveerde' als 'ongemotiveerde' leerlingen aan het woord te laten. Onder een gemotiveerde leerling verstaan we iemand die hoofdzakelijk intrinsiek gemotiveerd is. Een leerling die onafhankelijk van eigen interesses, het te behandelen onderwerp en de docent die voor de klas staat, vrijwel altijd actief participeert in de les. Onder een ongemotiveerde leerling verstaan wij juist het tegenovergestelde: deze kinderen moeten hoofdzakelijk extrinsiek gemotiveerd worden. De eigen interesses, het te behandelen onderwerp en de docent die voor de klas staat, hebben allen een grote invloed op de werkhouding van dit type leerling. In de les is het vaak lastig deze leerling aan het werk te krijgen: zijn houding is vaak passief. Bij de selectie van de geïnterviewde leerlingen is dan ook niet gekeken naar de door hun behaalde concrete resultaten, maar uitsluitend naar hun werkhouding in de les.

In de conclusie zal vervolgens getracht worden een antwoord te geven op de centrale vraag van dit onderzoek: Aan welke eisen moet lesmateriaal over niet-westerse geschiedenis voor 4-vwo leerlingen voldoen?

In het hoofdstuk 'aanbevelingen' zal ten slotte een korte reflectie op ons werkproces worden gegeven. Tevens zullen de praktische gevolgen daarvan voor het ontwerp van ons eigen lesmateriaal over niet-westerse geschiedenis kort worden uiteengezet.

Tien tijdvakken

Op donderdag 22 februari 2001 presenteerde Commissie de Rooy het rapport 'Verleden, heden en toekomst', waarin staatsecretaris Karin Adelmund advies werd gegeven over de vorming van het geschiedenisonderwijs, dat ingrijpend moest worden veranderd. Reden: gebrek aan historisch besef bij jongeren. Hoe zag dat onderwijs er voorheen dan uit? Welke eisen worden er in de huidige eindtermen gesteld en wat vinden critici daarvan? Wat is de plek van niet-westerse geschiedenis in dit nieuwe curriculum en wat zijn de mogelijkheden hier aandacht aan te besteden? Op deze vragen zal in dit hoofdstuk een antwoord worden geformuleerd.

De ontwikkeling van het geschiedenisonderwijs

In 1863 werd geschiedenis door Thorbeckes Wet op het middelbaar onderwijs een verplicht vak. In het lager onderwijs had geschiedenis 'opwekking van warme vaderlandsliefde als bestanddeel der nationale opvoeding' als doel. Het middelbaar onderwijs zou tot de Tweede Wereldoorlog een vergelijkbaar doel gehad hebben.³ Inhoudelijk vormden droge feiten het zwaartepunt, maar ook smeulige heldenverhalen passeerden de revue.⁴

In de jaren zestig kwam het geschiedenisonderwijs onder druk te staan. Door de wereldoorlogen verloor het nationalisme haar glans, dekolonisatie bracht de koloniale geschiedenis in diskrediet en het voorheen neutrale Nederland werd onderdeel van internationale organisaties als de Europese Gemeenschap, de Verenigde Naties en de NAVO.⁵ Een andere ontwikkeling was 'de omkering van de grote migratiestromen.' Tot na de Tweede Wereldoorlog emigreerden Europeanen in groten getale overzee. Daarna werden de rollen omgedraaid: door de dekolonisatie en de komst van gastarbeiders werd Nederland en immigratieland.⁶ De rol van Nederland in de wereld veranderde, waardoor het geschiedenisonderwijs zichzelf opnieuw moest uitvinden. Maarten van Rossem spreekt met betrekking tot deze periode van een identiteitscrisis van het geschiedenisonderwijs: 'Nationalistische sentimenten waren nu uiterst verdacht en geschiedenis was plotseling een stoffig en ouderwets vak dat zich alleen maar bezig hield met veldslagen tussen legers die werden aangevoerd door repressieve blanke mannen. Als het traditionele

³ Johan Gerard Toebes, 'Van een leervak naar een en doevak. Een bijdrage tot de geschiedenis van het Nederlands geschiedenisonderwijs', *Kleio: tijdschrift van de Vereniging van Geschiedenisleraren in Nederland* (1976) 202-284.

⁴ André Beening, 'Noodeloze plagerij; Geschiedenisles is altijd meer geweest dan jaartallen', *NRC Handelsblad*, zaterdag 3 mei 1997.

⁵ Siep Stuurman, 'Van nationale canon naar wereldgeschiedenis': in Grever, Jonker, Ribbens en Stuurman ed., *Controverses rond de canon* (Assen 2006) 65.

⁶ Stuurman, 'Van nationale canon naar wereldgeschiedenis', 66.

geschiedenisonderwijs niet gevaarlijk was dan was het irrelevant en dus niet nuttig meer. Misschien was het maar beter het hele geschiedenisonderwijs af te schaffen en te vervangen door algemene wereldoriëntatie.⁷

Het vak bleef bestaan, al werd de aanpak flink gewijzigd. Vanaf de jaren zestig werd het verleden thematisch benaderd en het opdoen van vaardigheden werd onderdeel van het curriculum. Bij deze 'vaardigheden' kan onder andere gedacht worden aan het analyseren en ordenen van informatie. Sindsdien bestaat het geschiedenisonderwijs uit een 'onoverzienbare hoeveelheid weinig systematisch samenhangende feitelijke gegevens. [...] Bijna alles komt bij geschiedenis één keer aan de orde om daarna nooit meer te worden gebruikt of toegepast.'

⁸ Op die manier lukt het niet om tot historisch besef te komen, wat volgens De Rooy anno 2001 juist het doel van het vak geschiedenis is. Daartoe dient eerst een chronologisch kader te worden aangelegd. Een kader dat in alle onderwijsvormen steeds opnieuw kan worden gebruikt om personen, gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen in te plaatsen.⁹ Voor de vorm van dit kader is gekozen voor tien tijdvakken: de geschiedenis is opgedeeld in tien periodes die alle een herkenbaar beeldmerk en een tot de verbeelding sprekende naam hebben.¹⁰ Het praktisch nut van het vak zal op deze manier duidelijk worden: de leerling zal zich steeds beter in de tijd leren oriënteren. 'De commissie spreekt derhalve van oriëntatiekennis.'¹¹ Om die oriëntatiekennis gestalte te geven heeft de commissie bij elk tijdvak verschillende kenmerkende aspecten beschreven.

Van Rossem heeft zich nooit kunnen vinden in de thematische vormgeving van het geschiedenisonderwijs dat vanaf de jaren zestig een vlucht nam en noemt de chronologische aanpak van Commissie de Rooy dan ook 'de terugkeer van het gezond verstand'.¹² Maria Grever bekijkt het verloop van het geschiedenisonderwijs niet vanuit de inhoud maar vanuit de omvang: 'Geschiedenis is sinds de Mammoetwet [van 1968] een keuzevak in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. [...] Het aantal geschiedenislessen is daardoor sterk verminderd. Gebrekkig historisch besef bij jongeren is dus primair een kwantitatief en geen onderwijs-inhoudelijk probleem.'¹³

De visies van Van Rossem en Grever zijn twee voorbeelden van de vele reacties die rond 22 februari 2001 in verschillende kranten verschenen. In 2006 werd de discussie over

⁷ Maarten van Rossem, 'Terug naar de chronologie', *De Volkskrant*, dinsdag 13 februari 2001.

⁸ Piet de Rooy, *Verleden, heden en toekomst: advies van de Commissie historische en maatschappelijke vorming*, Stichting leerplanontwikkeling (Enschede 2001) 17.

⁹ De Rooy, *Verleden, heden en toekomst*, 17.

¹⁰ De Rooy, *Verleden, heden en toekomst*, 20.

¹¹ De Rooy, *Verleden, heden en toekomst*, 17, 18.

¹² Maarten van Rossem, 'Terug naar de chronologie', *De Volkskrant*, dinsdag 13 februari 2001.

¹³ Maria Grever, 'Geschiedenis moet weer een verplicht vak worden' *NRC Handelsblad*, donderdag 22 februari 2001.

geschiedenis(onderwijs) opnieuw gevoed door de komst van de Culturele Canon van Frits van Oostrom. Eigenlijk barstte de bom toen pas echt. Historici waren in rep en roer en haastten zich om zich tegen deze stigmatisering van het verleden uit te spreken. De discussie over een al dan niet op te richten Nationaal Historisch Museum kwam daar nog bovenop. Vooral de touwtrekkerij over de locatie leverde in 2009 een waar moddergevecht op.

Vandaag de dag wijten we deze toegenomen aandacht voor ‘onze geschiedenis’ aan het roerige eerste decennium van de eenentwintigste eeuw. Gebeurtenissen als 9/11 en de moorden op Pim Fortuyn en Theo van Gogh lieten de Nederlandse samenleving niet onberoerd. De westerse wereld bleek minder onaantastbaar dan voorheen gedacht. Ook de toenemende integratie van Nederland in Europa en de aanhoudende toestroom van migranten maakt dat we (meer dan voorheen) op zoek zijn naar onze eigen Nederlandse identiteit.

Focus op westerse geschiedenis

Het is dus niet opmerkelijk dat de focus van de tien tijdvakken ligt op de Europese, westerse geschiedenis. Slechts tien van de 49 kenmerkende aspecten bieden mogelijkheden aandacht te schenken aan andere werelddelen dan Europa en de Verenigde Staten. Ieder tijdvak heeft één kenmerkend aspect dat zich leent als ingang voor de behandeling van niet-westerse geschiedenis.¹⁴

‘Gezien de multiculturele samenstelling van de [school]klassen is dat een onbegrijpelijke leerstofkeuze,’ aldus Maria Grever in *NRC Handelsblad*.¹⁵ De Commissie de Rooy verdedigt deze keuze door te stellen dat ‘Wie de geschiedenis van een voor hem onbekend land of onbekende cultuur bestudeert, daarbij in eerste instantie altijd gebruik zal maken van de bij hem reeds aanwezige bekende categorieën. [...] Een universeel systeem voor een benadering van de gehele wereldgeschiedenis zonder blijk te geven van enige westerse of Europese vooringenomenheid is ofwel weinig zeggend, ofwel buitengewoon onoverzichtelijk en daarom om didactische redenen af te raden.’¹⁶

Sieb Stuurman denkt daar heel anders over. In ‘Van nationale canon naar wereld geschiedenis’ verdedigt Stuurman geschiedenisonderwijs geënt op wereldgeschiedenis. ‘Zowel cognitief als ethisch past een wereldhistorisch perspectief bij het tijdperk waarin wij nu leven. Cognitief, omdat adequaat historisch inzicht niet meer mogelijk is zonder kennis van wereldwijde processen en interacties. Ethisch, omdat het tijdvak van de universele mensenrechten zich slecht verdraagt met een historisch perspectief dat eenzijdig is gebaseerd

¹⁴ In de bijlage staat aangegeven welke aspecten dit zijn.

¹⁵ Maria Grever, ‘Geschiedenis moet weer een verplicht vak worden’ *NRC Handelsblad*, donderdag 22 februari 2001.

¹⁶ De Rooy, *Verleden, heden en toekomst*, 21.

op nationale of Europese identiteiten.’¹⁷ Met de tijdvakken en de nationale canon houdt het Nederlandse geschiedenisonderwijs zich in een veranderende wereld krampachtig vast aan achterhaalde inhoud en indeling. Een zeer onwenselijke ontwikkeling die doorbroken moet worden volgens Stuurman. Als concreet voorbeeld van geschiedenisonderwijs vanuit een wereldhistorisch perspectief noemt Stuurman de geschiedenis van de telegraaf en de verspreiding van deze uitvinding over de hele wereld.¹⁸

Eindtermen

Welke betekenis hebben deze ontwikkelingen nu voor de doelgroep, 4-vwo leerlingen, die in dit onderzoek centraal staan? Het huidige geschiedenis examenprogramma voor het vwo bestaat uit vijf domeinen: te weten domein A tot en met E.

Domein A behelst het zogenaamde ‘historisch besef’. Hier wordt onder verstaan dat de leerling gebeurtenissen, verschijnselen en personen uit de geschiedenis chronologisch moet kunnen ordenen. Hierbij dient hij/zij zich bewust te zijn van het feit dat chronologische indelingen onder andere afhankelijk zijn van de vraag die men wilt beantwoorden en dus subjectief van aard zijn. Ook moet de leerling in staat zijn om de tien tijdvakken op te noemen (inclusief de bijbehorende tijdsgrenzen) en deze als basis referentiekader voor nieuwe kennis te kunnen inzetten. Bij de plaatsing van de tien tijdvakken in historische periodes zoals de Prehistorie en Oudheid, moet de leerling zich tevens bewust zijn van het westerse perspectief op de geschiedenis dat hiermee vertegenwoordigd wordt. Onder domein A valt ook het vermogen van de leerling om in historische processen de samenhang tussen veranderingen en continuïteit te beschrijven. Daarnaast moet de leerling in staat zijn een vraag en een bijpassende hypothese te formuleren, die hij/ zij vervolgens met behulp van gedegen bronnenkritiek weer kan beantwoorden. Hierbij moet de leerling een onderscheid weten te maken tussen verschillende soorten oorzaken. Bij het oordelen over het verleden moet de leerling zich ten slotte bewust zijn van de verschillen tussen een feit en een mening en de standplaatsgebondenheid van de makers van een bepaalde bron. Uitspraken dient men tevens te ondersteunen met behulp van argumenten.

In domein B staat de zogenaamde ‘oriëntatiekennis’ centraal. Dit houdt in dat de leerling alle kenmerkende aspecten die bij de tien tijdvakken horen moet kunnen reproduceren.¹⁹ Tevens moet hij/zij bij ieder kenmerkend aspect een verduidelijkend voorbeeld weten te formuleren. Daarnaast moet de leerling kunnen uitleggen dat de betekenis

¹⁷ Stuurman, ‘Van nationale canon naar wereldgeschiedenis’, 59, 60.

¹⁸ Stuurman, ‘Van nationale canon naar wereldgeschiedenis’, 73.

¹⁹ Zie bijlage drie voor een gespecificeerde uitwerking van de kenmerkende aspecten per tijdvak.

die aan tijdvakken wordt toegekend mede afhankelijk is van de tijd, plaats en omstandigheden waarin mensen zich met het verleden bezighouden.

Domein C staat ook wel bekend onder de noemer ‘Thema’s’ en heeft betrekking op het Centraal schriftelijk Examen. Afhankelijk van de profielkeuze moet de leerling twee, vier of vijf (per examenjaar) nader te omschrijven concrete thema’s behandelen. Hij/ zij moet gebruik makende van de in domein A geformuleerde eindtermen, in staat zijn beargumenteerde antwoorden te formuleren op inhoudelijke vragen over de betreffende thema’s. Op grond van situaties in de verschillende tijdvakken moet de leerling ook in staat zijn ontwikkelingen op de langere termijn te beschrijven.

In domein D wordt er aandacht besteed aan ‘geschiedenis van de rechtsstaat en van de parlementaire democratie.’ Dit houdt in dat de leerling verbanden moet kunnen leggen tussen het ontstaan van vrijheidsrechten en politieke rechten in bepaalde historische tijdvakken. Daarbij moet hij/ zij binnen dit kader enkele belangrijke denkers en hun opvattingen over de relatie tussen staat en onderdanen kunnen noemen. De leerling moet kunnen uitleggen onder invloed van welke factoren de rechtsstaat in Nederland zich ontwikkeld heeft en de actoren die daarbij betrokken waren kunnen benoemen. Hetzelfde geldt voor de factoren die de totstandkoming van de parlementaire democratie van 1795 in Nederland beïnvloed hebben. Het kunnen reproduceren van de ontstaansgeschiedenis van de belangrijkste politieke stromingen en partijen sinds 1848, valt ook onder dit domein.

Domein E ten slotte omvat ‘oriëntatie op studie en beroep.’ Een verdere uitwerking van dit laatste domein is niet expliciet in het examenprogramma opgenomen.

Kort samengevat staan in de eindtermen voor het vak geschiedenis dus naast het beheersen en kunnen toepassen van oriëntatiekennis, ook de beheersing van meerdere vaardigheden centraal, waarmee de leerling vraagstukken van willekeurige orde moet kunnen interpreteren en beantwoorden.

Literatuur

Om een beeld te geven van waar goed lesmateriaal voor 4 Vwo-leerlingen volgens de literatuur aan moet voldoen zullen verschillende theorieën van onderwijskundigen besproken worden. Daarbij zullen we ons beperken tot de ideeën die van toepassing op onze doelgroep, namelijk 4 (en eventueel 5 en 6) VWO-leerlingen.

Bruner

Allereerst de theorie van de Amerikaanse psycholoog Jerome Bruner. Bruner stelt dat herhaling van de stof op een steeds hoger niveau leidt tot stimulering van de leerling, omdat ze voortborduren op hetgeen ze eerder geleerd hebben. Dat zou de leerling motiveren, omdat ze dan het gevoel krijgen vooruit te gaan.²⁰ De Rooy kan zich duidelijk vinden in de ideeën van Bruner. Zijn spiraalcurriculum is duidelijk herkenbaar in de opzet van de tien tijdvakken.

Verder stelt Bruner dat leerlingen leren door te ontdekken. Argumenten hiervoor zijn dat leerlingen zelf gevonden kennis beter onthouden, beter kunnen toepassen in nieuwe situaties en dat het een belangrijkere plek inneemt in het geheugen. Informatie zou daarom niet kant-en-klaar gestructureerd moeten worden aangeboden.²¹ Iets waar leerlingen juist wel behoefte aan hebben, zal blijken uit het volgende hoofdstuk.

Gardner

De Amerikaanse psycholoog Howard Gardner omschrijft zes verschillende soorten intelligenties: linguïstisch, musisch, logisch-mathematisch, visueel-ruimtelijk, lichamelijk-kinesthetisch en persoonlijk. Om leerlingen in staat te stellen al hun capaciteiten te uiten en te ontwikkelen moet alle intelligentievormen worden aangesproken. In traditioneel onderwijs gebeurt dat maar gedeeltelijk.

Daarnaast stelt Gardner dat kinderen als ze van school komen slecht in staat zijn het geleerde in buitenschoolse situaties toe te passen. Om dit probleem op te lossen zou er in het onderwijs gebruik moeten worden gemaakt van meervoudige intelligenties. [Gardner spreekt ook van vijf ingangen en van acht maal smart.] In de praktijk zal het lastig zijn de verschillende intelligenties allemaal daadwerkelijk aan te spreken. Geschiedenis is en blijft een talig vak waarbij nu eenmaal veel gelezen moet worden.²²

²⁰ Arie Wilschut, Dick van Straaten, Marcel van Riessen, *Geschiedenisdidactiek: handboek voor de vakdocent* (Bussum 2004) 81.

²¹ Wilschut, *Geschiedenisdidactiek: handboek voor de vakdocent*, 83.

²² Wilschut, *Geschiedenisdidactiek: handboek voor de vakdocent* 84, 85.

Egan

Kieran Egan is een Canadese onderwijsdeskundige en legt de ontwikkeling van de mensheid naast die van het kind. Alles wat de mens zich de afgelopen duizende jaren eigen heeft gemaakt, leert een kind in enkele jaren. Daarbij kan onderscheid gemaakt worden in verschillende denkwijzen: mythisch, romantisch, filosofisch en ironisch denken. Onze doelgroep van 4 vwo-leerlingen vallen onder het filosofisch denken. Dit houdt in dat ze op zoek zijn 'algemeen geldende waarheden'. Daartoe hebben ze behoefte aan abstracte, samenvattende begrippen die kunnen worden samengevoegd tot 'één samenhangend en alles verklarend schema'. Op zich bieden de tien tijdvakken een aardig schematisch overzicht. Het gevaar wat betreft deze denkwijze is gelegen in overgeneralisering. Romantisch denken en kennis van details zijn nodig om uitzonderingen op de schema's en grote lijnen te kennen en te begrijpen.²³

Conclusie

Waar moet goed lesmateriaal voor 4 Vwo-leerlingen volgens de literatuur aan voldoen? Het gebruiken van het eerder aangelegd raamwerk geniet de voorkeur (spiraalcurriculum, Bruner). Gezien de eindtermen zou dit raamwerk voor ons de tien tijdvakken van Commissie de Rooy zijn. De vraag is echter of dit wenselijk is. Was juist dat westerse perspectief niet wat we wilden doorbreken? Wat betreft het ontwikkelen van apart lesmateriaal zou het aan te bevelen zijn daarbij aan te sluiten op de gehanteerde lesmethode, zodat leerlingen in ieder geval bekend zijn met de manier van aanpak (spiraalcurriculum, Bruner). Over de mate van het aanreiken van structuur bestaat binnen de literatuur onduidelijkheid. Volgens Bruner zouden leerlingen zelf moeten ontdekken voor het hoogste leerrendement en dus zelf structuur in de stof moeten aanbrengen. Egan beaamt die behoefte aan structuur, maar is niet helder over wie die structuur aan moet brengen: de leerling of de docent. Werkvormen moeten actief (ontdekkend, Bruner) en afwisselend (aanspreken van verschillende intelligenties, Gardner) zijn. Ten slotte moet er ruimte zijn voor details en uitzonderlijke verhalen om de geest alert te houden op uitzonderingen en bovendien omdat het leuk is.

²³ Wilschut, *Geschiedenisdidactiek: handboek voor de vakdocent* 86-90.

Onderzoeksmethode

Interviews

In dit PGO staat het ontwikkelen van lesmateriaal over niet-westerse geschiedenis voor 4-vwo leerlingen centraal. Ons doel is om bij de ontwikkeling van dit materiaal zo goed mogelijk aan te sluiten op de eisen die in de literatuur aan goed lesmateriaal gesteld worden en om zoveel mogelijk eisen die docenten en leerlingen aan lesmateriaal stellen, in te willigen. Op deze wijze trachten wij materiaal te ontwikkelen dat gemakkelijk inzetbaar is in de onderwijspraktijk.

Om de eisen en behoeften van docenten en 4-vwo leerlingen ten opzichte van lesmateriaal zo goed mogelijk in kaart te brengen, hebben wij gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksmethode; semi-gestructureerde interviews. Dit wil zeggen dat de respondenten aan de hand van deels open vragen zijn geïnterviewd.²⁴

Vanuit theoretisch oogpunt is er voor deze onderzoeksmethode gekozen omdat semi-gestructureerde interviews respondenten de gelegenheid bieden hun eigen mening in hun eigen woorden te formuleren. Op deze manier kan er gedetailleerde informatie verworven worden. Anderzijds biedt deze interviewvorm de interviewer genoeg ruimte om sturing aan te brengen als de respondent te ver van de eigenlijke vraag afwijkt. Vanuit de praktijk bezien, biedt het semi-gestructureerde interview de interviewers tevens een ‘rode draad’ tijdens de afname van de verschillende interviews. Hierdoor is het mogelijk dat interviews binnen dezelfde respondentengroep door verschillende interviewers af genomen worden.

Respondenten

Zoals al eerder vermeld hebben wij in dit PGO, naast literatuuronderzoek, gebruik gemaakt van interviews met docenten en interviews met leerlingen uit 4-vwo. De gespreksduur van de afgenomen interviews met de expertdocenten varieerde van dertig tot vijftig minuten. De gemiddelde gesprekstijd lag rond de vijfenveertig minuten. Overige relevante informatie over deze groep respondenten is te vinden in tabel 1.

²⁴ In de bijlagen zijn zowel de interviews met de docenten als met de leerlingen te vinden.

Tabel 1. Gegevens onderzoeksgroep: docenten.

Respondent	School	Plaats	Man/ vrouw	Aantal jaar onderrwijservaring
1	Het Baarnsch Lyceum	Baarn	Man	18 jaar
2	St. Bonifatiuscollege	Utrecht	Man	25 jaar
3	ORS Lek en Linge	Culemborg	Man	19 jaar

De gespreksduur van de afgenomen leerlingeninterviews varieerde van twintig tot vijftig minuten. Aan dit relatief grote verschil in tijdsduur ligt het aantal leerlingen dat tegelijkertijd geïnterviewd werd ten grondslag. Omgerekend betekent dit per leerling een gemiddelde gespreksduur van twintig minuten. Overige relevante informatie over deze groep respondenten is te vinden in tabel 2.

Tabel 2. Gegevens onderzoeksgroep: leerlingen.

Respondent	School	Plaats	Klas	Man/ vrouw	Ongemotiveerd/ Gemotiveerd
1	Het Baarnsch Lyceum	Baarn	4 Atheneum	Vrouw	Ongemotiveerd
2	Het Baarnsch Lyceum	Baarn	4 Atheneum	Vrouw	Gemotiveerd
3	St. Bonifatiuscollege	Utrecht	4 Gymnasium	Vrouw	Gemotiveerd
4	St Bonifatiuscollege	Utrecht	4 Gymnasium	Vrouw	Ongemotiveerd
5	St. Bonifatiuscollege	Utrecht	4 Atheneum	Vrouw	Ongemotiveerd
6	ORS Lek en Linge	Culemborg	4 Atheneum	Man	Gemotiveerd
7	ORS Lek en Linge	Culemborg	4 Atheneum	Man	Ongemotiveerd
8	ORS Lek en Linge	Culemborg	4 Atheneum	Man	Ongemotiveerd

Verwerking van verworven data

De afname van de verschillende interviews hebben we min of meer gelijk verdeeld. Hierbij speelde het praktische feit dat wij, de interviewers, alle drie op een andere school onze tweede praktijk periode stage liepen een rol. Wij hebben ieder één expertdocent en twee (of drie) leerlingen, zowel ongemotiveerd als gemotiveerd, geïnterviewd. Tijdens deze interviews hebben wij zelf aantekeningen gemaakt van de antwoorden die de respondenten gaven. Deze aantekeningen zijn na afloop van de interviews, door de desbetreffende interviewer, digitaal verder uitgewerkt. Op deze manier werden de door de respondenten gegeven antwoorden ook voor de andere interviewers ontsloten.

Na de digitale uitwerking van de afgenomen interviews hebben we de verwerking van de desbetreffende data verdeeld. Eén persoon heeft zich bezig gehouden met de dataverwerking van de docenteninterviews en iemand anders is aan de slag gegaan met de

dataverwerking van de leerlingeninterviews. De uitspraken van de respondenten zijn vervolgens per doelgroep op drie hoofdgebieden met elkaar vergeleken:

- Lesmethode en lesmateriaal: verwachtingen, eisen en behoeften.
- Wat maakt lesmateriaal en een geschiedenisles leuk en/ of leerzaam.
- Favoriete werkvormen.

Het concrete resultaat van de verwerking van deze data is terug te vinden in de hoofdstukken 'Docenten aan het woord' en 'Leerlingen aan het woord.'²⁵

Representativiteit

De door ons gekozen kwalitatieve onderzoeksmethode, het semi-gestructureerde interview, brengt een aantal voordelen met zich mee. Zoals al eerder gezegd geeft deze onderzoeksmethode de respondenten de mogelijkheid hun eigen mening te verwoorden, zonder daarbij een bepaalde hoek in geduwd te worden. Tegelijkertijd biedt het de interviewer wel de mogelijkheid om de 'rode lijn' van het interview goed in het oog te houden en de respondent bij te sturen als dat gewenst is. Deze combinatie maakt een grote variëteit aan antwoorden mogelijk en biedt de mogelijkheid tot de verwerving van gedetailleerde informatie.

Deze onderzoeksmethode kent echter ook nadelen. Een daarvan bestaat uit de keerzijde van de sturing die de interviewer op de geïnterviewde uit kan oefenen, als de respondent te ver van de kern van de zaak afdwaalt. Onbewust kan de interviewer door het stellen van vooraf geformuleerde vragen en door (bij)sturing tijdens het interview de antwoorden van de geïnterviewde (te veel) beïnvloeden. Tijdens de afname van de verschillende interviews hebben wij dit, als interviewers, zeker in ons achterhoofd gehouden. Een ander nadeel van deze onderzoeksmethode is het feit dat we aan de hand van dit relatief kleine praktijk gerichte onderzoek, geen algemeen geldende uitspraken kunnen doen. De selectie van de door ons geïnterviewde respondenten heeft weliswaar achterliggende redenen en motieven, maar het aantal geïnterviewde docenten en 4-vwo leerlingen is simpelweg te klein om representatieve uitspraken te kunnen doen over de doelgroep die zij vertegenwoordigen (docenten en 4-vwo leerlingen). Dit was echter ook niet het doel van dit PGO en levert daarmee dus geen bezwaren op voor verdere conclusies die, ten aanzien van de ontwikkeling van lesmateriaal over niet-westerse geschiedenis, in de volgende hoofdstukken getrokken zullen worden.

²⁵ In de bijlagen zijn zowel de interviews met de docenten als met de leerlingen, met daarin de specifiek gestelde vragen, terug te vinden.

Docenten aan het woord

De grote diversiteit aan docenten en lesstijlen in het voortgezet onderwijs zien we weerspiegeld in de verschillende antwoorden die de expertdocenten ons gaven.²⁶ Zo hebben zij alle drie verschillende prioriteiten als het gaat om de eisen die zij stellen aan een lesmethode en aan lesmateriaal. Ook over het ‘hoe en wat’ dat geschiedenislessen en lesmateriaal leuk en leerzaam maakt verschillen hun visies, maar vullen zij elkaar ook aan. Tot slot vroegen we hun mening over het gebruik van een aantal werkvormen in de les en naar hun standpunt over (en interesse voor) het behandelen van niet-westerse geschiedenis in de klas.

Lesmethode en lesmateriaal

Al eerder gaven we aan dat onze expertdocenten allen verschillende prioriteiten en eisen stellen aan de lesmethode en het lesmateriaal dat zij in hun lessen (willen) gebruiken. In de afgenomen interviews vroegen wij naar de verwachtingen die zij van lesmateriaal hadden en naar ‘wat’ lesmateriaal voor de docent prettig om mee te werken maakt. Waar voor de ene docent de overzichtelijkheid en lay-out van het materiaal een belangrijke rol speelt,²⁷ hecht de andere leraar meer waarde aan de structuur van een lesmethode: ‘Er hoeft niet veel in te staan, als er maar structuur is. Dan bouw ik die verder zelf wel uit.’²⁸ De derde docent hecht vooral waarde aan de praktische bruikbaarheid van het materiaal: ‘lesmateriaal moet vooral gemakkelijk aan te passen zijn aan mijn eigen wensen, zodat ik het naar eigen believen in mijn lessen kan gebruiken.’²⁹ Hierbij valt te denken aan materiaal dat, naast in hardcopy, ook digitaal toegankelijk is voor docenten (en dus gemakkelijk te bewerken). De naam en reputatie van de lesmethode zelf, doet er voor deze docent vervolgens niet erg veel toe. Het liefst werkt deze docent zelfs met lesmateriaal dat niet aan een specifieke lesmethode is gekoppeld: ‘Het liefst werk ik met zelf gemaakt materiaal. Het ontwikkelen hiervan kost echter zoveel tijd dat ik er vaak niet aan toe kom.’³⁰

Leerzaam én leuk

Ook bevroegen wij de docenten naar de elementen die een geschiedenisles en lesmateriaal moeten bevatten, om enerzijds leuk en anderzijds leerzaam te zijn. De ideeën die de geïnterviewde docenten hebben over de leerzaamheid van een geschiedenisles en van

²⁶ De vragenlijst die wij voor het afnemen van deze interviews met docenten gebruikt hebben en de door hen gegeven antwoorden zijn te vinden in de bijlagen.

²⁷ Respondent 2.

²⁸ Respondent 1.

²⁹ Respondent 3.

³⁰ Respondent 3.

lesmateriaal zijn verschillend, maar vullen elkaar wel aan. Zo stelt de een van de leraren dat een goede les aanhaakt bij de gebruikte lesmethode. In een voor de leerlingen leerzame les wordt leuke inhoud gekoppeld aan een duidelijke structuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van voor de leerlingen herkenbare voorbeelden.³¹ Het gebruik van goede bronnen in de les én in het lesmateriaal is ook volgens een andere docent van groot belang.³² Door middel van bijvoorbeeld een onderwijsleergesprek kunnen leerlingen vervolgens historische feiten en gebeurtenissen in hun context plaatsen. De in de les en in het lesmateriaal behandelde stof, moet leerlingen daarnaast prikkelen tot een activiteit. Tot het stellen van vragen aan de docent of aan het bronnenmateriaal, zonder dat de docent dat expliciet van de leerlingen vraagt: ‘geschiedenislessen en lesmateriaal worden voor leerlingen leerzaam, wanneer zij gemotiveerd worden om zelf aan de slag te gaan met de behandelde stof.’³³

Met betrekking tot de elementen die een geschiedenisles en lesmateriaal moeten bevatten om ‘leuk’ te zijn voor leerlingen, vullen de drie expertdocenten elkaar ook hoofdzakelijk aan. Twee van de drie leraren benadrukken expliciet het enthousiasme dat je als docent het lokaal in moet brengen, om leerlingen te motiveren aan de slag te gaan: ‘met je eigen enthousiasme kan je leerlingen over de streep krijgen,’³⁴ en ‘als je als docent blij en enthousiast over je vak bent, straalt dit ook op de leerlingen af.’³⁵ Om de geschiedenisles en het lesmateriaal daarnaast leuk te houden, moet er gezorgd worden voor voldoende afwisseling, gebruik gemaakt worden van goede bronnen en moeten de leerlingen aan de slag kunnen met uitdagende opdrachten.³⁶ Een van onze experts gaf daarnaast graag ‘typisch menselijk gedrag, zoals humor en schandalen’ in zijn lessen te behandelen.³⁷ De leerstof wordt hierdoor levendiger en het vertellen van verhalen komt de sfeer in een klas ook vaak ten goede. Het toepassen van werkvormen wordt door dezelfde docent echter betiteld als ‘leuk om de les actief te maken, maar niet altijd even nuttig.’³⁸

Werkvormen

Om meer zicht te krijgen op de praktische toepassing van lesmateriaal in het klaslokaal, vroegen wij de docenten ook naar manieren waarop zij leerlingen het liefst aan het werk zetten. Met betrekking tot de toepassing van verschillende werkvormen in de geschiedenisles, onderzochten wij de voorkeuren van onze expertdocenten op dit gebied. Aan de hand van een

³¹ Respondent 1.

³² Respondent 2.

³³ Respondent 3.

³⁴ Respondent 1.

³⁵ Respondent 3.

³⁶ Respondent 3.

³⁷ Respondent 2.

³⁸ Respondent 2.

aantal stellingen vroegen we hen naar hun preferenties: op welke manier zet je leerlingen het liefst aan het werk?

Individueel of in groepjes – Ten eerste geven alle docenten aan beide vormen te gebruiken om leerlingen aan het werk te zetten. Eén docent combineert binnen zijn les zowel individueel- als groepswork in de activerende werkvorm ‘denken, delen, uitwisselen.’³⁹ Een tweede leraar geeft aan leerlingen liever in groepjes aan de slag te zetten. Als het gaat om een opdracht die maar één les beslaat, blijken tweetallen volgens hem vaak het handigste. Voor grotere opdrachten hanteert deze docent een maximale groepsgrootte van vier leerlingen.⁴⁰ Onze derde expert beaamt deze maximale groepsgrootte: ‘vier leerlingen is echt het maximum. Bij voorkeur werk ik echter met kleinere groepen omdat het gevaar van “meeliften” dan zoveel mogelijk beperkt wordt.’⁴¹

Klassikaal of zelfstandig – Alle drie de experts laten blijken dat zij graag klassikaal les geven. Twee van hen geven wel aan dat een gebalanceerde afwisseling tussen klassikale instructie en zelfstandig werken als ideaal wordt gezien.⁴² Een van hen geeft daarbij expliciet aan dat ook het doel van de les een rol speelt, in de overweging die je als docent maakt tussen ‘klassikaal lesgeven of leerlingen zelfstandig laten werken.’⁴³ Deze gebalanceerde afwisseling tussen klassikaal en zelfstandig komt volgens de andere docent het beste tot uiting in Praktische Opdrachten. Het ideaalbeeld is hierbij voor hem: ‘theorie uitleggen en de leerlingen daar vervolgens zelf mee aan de slag laten gaan.’⁴⁴

Werkboekvragen maken of andere werkvormen – Over het gebruik van werkboekvragen in de les, lopen de meningen van onze docenten nogal uit een. Waar de meest ervaren docent het in de praktijk het makkelijkste vindt om leerlingen aan de slag te zetten met vragen uit het werkboek (‘daarom zijn goede vragen ook zo belangrijk’⁴⁵), kiezen de twee andere docenten voor andere werkvormen. Een van hen heeft hiervoor de volgende reden: ‘opdrachten uit het boek zijn vaak saai. Als leerlingen dan zelf aan de slag moeten zijn ze niet gemotiveerd en kan ik geen orde houden. Als ik leerlingen toch het uit werkboek laat werken, verzin ik er zelf een opdracht omheen. Daarmee wil ik leerlingen het praktische nut van het maken van deze vragen laten zien: met andere woorden *wat* ze er van leren.’⁴⁶ De andere docent heeft een simpelere reden voor zijn voorkeur voor ‘andere werkvormen’: op de

³⁹ Respondent 2.

⁴⁰ Respondent 1.

⁴¹ Respondent 3.

⁴² Respondent 1; respondent 3.

⁴³ Respondent 3.

⁴⁴ Respondent 1.

⁴⁵ Respondent 2.

⁴⁶ Respondent 1.

school waar hij werkt werken docenten in de geschiedenisles niet zozeer met het afwerken van vragen uit het werkboek. Per periode moeten leerlingen in de plaats daarvan één grotere opdracht inleveren. Deze opdrachten moeten afwisselen individueel en in groepsvorm ingeleverd worden aan het einde van de periode.⁴⁷

Pen en papier of op de computer – Eensgezindheid onder onze experts: gezamenlijk uiten zij hier hun voorkeur om leerlingen met behulp van pen en papier aan het werk te zetten. Als kanttekening benadrukt één van de docenten dat de toepassing van de computer (ook in het onderwijs) niet tegen te houden is en dat de computer wel veel mogelijkheden biedt.⁴⁸ Een van de andere leraren geeft aan dat zijn voorkeur voor pen en papier een puur praktische reden heeft: ‘bij opdrachten met pen en papier zitten alle leerlingen in één lokaal en is het logistiek makkelijker om orde te houden, dan voortdurend tussen meerdere computerplekken heen en weer te moeten lopen.’⁴⁹

Niet-westerse geschiedenis in de klas

Tot slot hebben wij onze expertdocenten ook gevraagd naar hun standpunt over (en interesse voor) het behandelen van niet-westerse geschiedenis in de klas. Waar twee van hen volmondig beaamden graag met niet-westerse geschiedenis aan de slag te zijn in de les, was één docent wat terughoudender. Hij legde in tegenstelling tot de andere twee docenten erg veel nadruk op het te behandelen onderwerp. Het niet-westerse onderwerp ‘Afghanistan’ viel bij deze docent helemaal niet in de smaak: ‘ik vind Afghanistan absoluut geen interessant onderwerp. Het land heeft al eeuwen dezelfde achtergestelde cultuur met voornamelijk veel zand en hitte. Het is niet bijzonder interessant.’⁵⁰ De andere docenten deelden deze mening niet. Eén van hen gaf zelfs aan liever met niet-westerse dan met westerse geschiedenis bezig te zijn: ‘ik zoek altijd naar vreemde, aparte en onbekende voorbeelden die zich op de grens bevinden van de westerse geschiedenis.’⁵¹ Op de vraag wat de docent leerlingen zou willen leren over ‘Afghanistan’ antwoordde de derde leraar: ‘ik zou het “eigene” van het land willen benadrukken. Leerlingen er bewust van laten worden dat Afghanistan eigenlijk helemaal geen “land” is, zoals wij dat kennen in de westerse betekenis van het woord (natie): de grenzen van het land zijn niet logisch maar “bedacht”.’⁵²

⁴⁷ Respondent 3.

⁴⁸ Respondent 2.

⁴⁹ Respondent 3.

⁵⁰ Respondent 2.

⁵¹ Respondent 1.

⁵² Respondent 3.

Conclusie

Samenvattend is lesmateriaal voor de door ons geïnterviewde docenten prettig om mee te werken als het een duidelijke structuur bevat, een uitnodigende lay-out heeft en tevens ook digitaal beschikbaar is, zodat eventuele aanpassingen aan eigen wensen gemakkelijk te maken zijn.

Leerzaam en leuk wordt lesmateriaal volgens onze experts als het leerlingen weet te motiveren zelf aan de slag te gaan met het materiaal. Het gebruik van goede bronnen (zowel in de les als in het lesmateriaal) neemt hierbij een belangrijke plaats in. Ook afwisseling, zowel in de les als in het lesmateriaal, speelt hierbij een belangrijke rol.

Wat de voorkeur voor bepaalde werkvormen betreft, komen de meningen van onze experts vaak overeen maar verschillen de redenen die zij hiervoor aandragen. Over het geheel gezien geven zij de voorkeur aan een balans tussen klassikaal lesgeven en leerlingen zelfstandig aan het werk zetten, mogen -in het geval van groepswerk- de groepjes maximaal uit vier leerlingen bestaan, worden werkboek vragen door de ene docent wel en door de andere docent in de praktijk liever niet gebruikt en verkiezen onze expertdocenten momenteel pen en papier nog boven leerlingen aan het werk zetten op de computer.

Als het gaat over de persoonlijke voorkeur van de geïnterviewden op het gebied van 'niet-westerse geschiedenis in de klas' lopen de meningen sterk uiteen. Desalniettemin waren twee van de drie docenten erg enthousiast en zagen zij wel degelijk brood in het behandelen van het onderwerp 'Afghanistan' binnen de context 'niet-westerse geschiedenis in de klas.'

Leerlingen aan het woord

Door het interviewen van in totaal acht leerlingen, afkomstig van drie middelbare scholen in de provincie Utrecht is geprobeerd een beeld te krijgen van de visie van leerlingen op educatief lesmateriaal. Dit is in deze deelvraag uitgewerkt aan de hand van de interviewvragen. Bij het interviewen is aandacht besteed aan de onderwerpen lesmateriaal, de geschiedenisles, werkvormen, onderwerpkeuze en de interesse in niet-westerse geschiedenis. De verschillende interviews zijn te bekijken in de bijlage van dit artikel. De antwoorden van de leerlingen lopen uiteen, maar hebben zeker ook overeenkomsten waardoor het wel mogelijk is aan het einde van deze deelvraag enkele algemene conclusies te trekken.

Lesmateriaal

Bij de vraag wat leerlingen prettig lesmateriaal vinden waren de antwoorden eenduidig. De tekst moet overzichtelijk en helder zijn en vooral niet te lang. De gemotiveerde leerlingen vonden tekstbronnen een prettige aanvulling, ongemotiveerde leerlingen vonden bronnen snel verwarrend en afleidend. Begrippen moeten duidelijk zichtbaar en in de tekst gemakkelijk terug te vinden zijn.

Op de eerste vraag voortbordurend is geïnformeerd naar wat voor de leerlingen *leerzaam* lesmateriaal is. Ook bij deze vraag kwam naar voren dat de leertekst voornamelijk overzichtelijk en duidelijk moet zijn. De lay-out moet zo rustig mogelijk zijn om niet teveel af te leiden. Gemotiveerde leerlingen zijn hier iets minder streng in en vinden het ook leuk om plaatjes en persoonlijke verhalen bij de tekst te hebben omdat ze zich dan beter kunnen inleven in het verhaal. Belangrijk aan werkboekvragen, waarbij de leerling de tekst leert begrijpen, is het goed aansluiten van de vragen op de tekst. Ook toepassingsvragen, het zelfstandig nadenken, wordt gewaardeerd. Aansluitend is de vraag gesteld wat leerlingen *leuk* lesmateriaal vinden. Afwisseling is hierbij het toverwoord, maar ook de aansluiting op de actualiteit werd genoemd.

De geschiedenisles

Wanneer wordt een geschiedenisles door de leerlingen als *leerzaam en leuk* ervaren? Algemeen kan worden gesteld dat leerlingen de klassikale uitleg van de docent als zeer belangrijk ervaren. Deze uitleg wordt leuker naarmate er meer gebruik gemaakt wordt van visuele bronnen (afbeeldingen, foto's en video's). Gemotiveerde leerlingen vinden het prettig om na de klassikale uitleg zelfstandig aan de slag te gaan met vragen, bronnen of een grotere opdracht. Ongemotiveerde leerlingen zijn hier minder over te spreken. Dit kan verklaard

worden doordat bij de klassikale uitleg er vaak sprake is van een passieve houding en dat als prettig wordt ervaren door dit type leerling. Zelfstandig actief met lesstof aan de slag gaan wordt dus minder gewaardeerd.

Werkvormen

De vraag is gesteld aan de leerlingen hoe ze het liefst in de geschiedenisles aan het werk gaan. Hier is verschillend op gereageerd. Gemotiveerde leerlingen vinden het prettig om individueel aan de slag te gaan omdat ze dan meer leren en geven ook de voorkeur aan het maken van vragen die direct aansluiten op de lesstof. Dit is in principe logisch omdat zij over het algemeen intrinsiek gemotiveerd zijn en dus weinig extra prikkels nodig hebben om een geschiedenisles interessant en leerzaam te vinden. Voor ongemotiveerde leerlingen ligt het iets anders. Zij vinden afwisseling belangrijker en werken ook vaker liever in groepjes. Het maximale aantal leerlingen per groepje werd unaniem op vier personen gezet, te veel is niet werkbaar meer. De ongemotiveerde leerlingen zijn ook meer in voor verschillende werkvormen en voor het werken op de computer omdat ze dat leuker en uitdagender vinden.

Onderwerpkeuze en niet-Westerse geschiedenis

Aan de leerlingen is gevraagd welk onderwerp zij het liefst zouden behandelen, als ze zelf mochten kiezen. Deze vraag is onder meer gesteld om te kijken of leerlingen uit zichzelf onderwerpen zouden noemen die buiten de tien tijdvakken vallen. De antwoorden waren divers, namelijk; Tweede Wereldoorlog, Franse revolutie, maritieme geschiedenis, Amerikaanse Burgeroorlog en Nederlandse geschiedenis. Wel waren er ook overeenkomsten. Bijna alle leerlingen vertelden interesse te hebben in geschiedenislessen die verbonden zijn met de actualiteit: *'de geschiedenis van een land waar nu iets aan de hand is, wat nu in het nieuws is'*.

Ook is er geïnformeerd naar de meningen van de leerlingen over niet-westerse geschiedenis. Vinden zij het belangrijk dat er los van de tien tijdvakken aandacht wordt besteed aan de geschiedenis van niet-westerse landen? Uit de gehouden interviews blijkt van wel, op enkele uitzonderingen na. Voornamelijk gemotiveerde leerlingen zijn van mening dat dit zeker een aanvulling op het geschiedenisonderwijs zou zijn, met als belangrijkste reden dat ze dan een ander beeld krijgen van bepaalde ontwikkelingen die in het verleden plaats hebben gevonden. Ook het argument van afwisseling van lesstof speelde een rol. De minder gemotiveerde leerlingen waren minder enthousiast. Dit, omdat voor deze leerlingen herkenning, actualiteit en directe associatie een grotere rol speelt om het vak geschiedenis interessant te vinden.

Ten slotte is de vraag gesteld of de leerlingen geïnteresseerd zouden zijn in het onderwerp Afghanistan. De leerlingen reageerden hier in het algemeen positief op. Argumenten hiervoor waren onder andere dat het interessant zou zijn om de geschiedenis van een niet-westers land te behandelen omdat ze dan geïntroduceerd zouden worden met een ander wereldbeeld. Bij de vraag welk onderdeel van dit onderwerp voor hen leuk en interessant zou zijn wilden bijna alle leerlingen voornamelijk de recente geschiedenis van Afghanistan behandelen omdat ze op deze manier een beter beeld zouden krijgen van de achtergrond van de recente oorlog in Afghanistan. Voor de eerdere historische periodes was minder interesse. Hier komt weer het begrip actualiteit om de hoek kijken.

Conclusie

Uit deze gehouden interviews kunnen enkele korte conclusies worden getrokken.

Lesmateriaal wordt door leerlingen als leerzaam gezien wanneer de tekst zo duidelijk en helder mogelijk is. Overbodige verhalen en bronnen worden niet altijd op prijs gesteld in verband met de overzichtelijkheid van de te begrijpen tekst. Lesmateriaal wordt sneller leuk ervaren wanneer er sprake is van afwisseling en er een verbinding met het heden wordt gelegd.

De geschiedenisles moet volgens de leerlingen voor een belangrijk deel bestaan uit klassikale uitleg van de docent, hierbij geholpen door visueel materiaal, zoals foto's, plaatjes en video's. Het tweede gedeelte van de les willen leerlingen aan de slag met vragen of opdrachten die aansluiten bij het tekstboek of de uitleg van de docent. Enkele leerlingen werken hierbij graag samen in groepjes, de meer gemotiveerdere leerlingen geven sterk de voorkeur aan zelfstandig werken. Afwisseling in de les wordt wel als belangrijk gezien, maar is voor ongemotiveerdere leerlingen van groter belang om de geschiedenisles interessant te maken.

Over de onderwerpkeuze en de interesse in niet-westerse geschiedenis kan samenvattend het volgende gezegd worden: De interesse in historische onderwerpen is bij de leerlingen erg breed en valt niet noodzakelijk binnen de tien tijdvakken. Een opvallende overeenkomst is echter de behoefte om historische onderwerpen te combineren met actuele gebeurtenissen omdat het voor de leerlingen dan inzichtelijker wordt en ze het maatschappelijke nut van het behandelen van het onderwerp sneller inzien. Ditzelfde geldt ook voor niet-westerse geschiedenis. Leerlingen zijn over het algemeen hierin wel geïnteresseerd, mits er bij het behandelen verbanden worden gelegd met het heden.

Conclusie

In dit praktijkgerichte onderzoek hebben wij ons beziggehouden met het probleem dat mede is voortgekomen uit de invoering van de tien tijdvakken in het middelbare geschiedenisonderwijs in Nederland, namelijk de naar ons idee schamele aandacht voor niet-westerse geschiedenis in de les.

De centrale vraag van die onderzoek was dan ook: *Aan welke eisen moet lesmateriaal over niet-westerse geschiedenis voor 4-vwo leerlingen voldoen?* Om deze vraag te beantwoorden is het noodzakelijk onderzoek te doen naar de eisen waaraan historisch lesmateriaal in het algemeen moet voldoen en vervolgens deze uitkomsten te specificeren voor het uiteindelijke product: het maken van niet-westers lesmateriaal. Tevens is de centrale vraag onderverdeeld in drie componenten om deze zo goed mogelijk te kunnen beantwoorden, namelijk: literatuuronderzoek, expertdocentenonderzoek en leerlingenonderzoek. In deze conclusie zullen deze onderdelen achtereenvolgens kort worden samengevat. Hieruit zullen enkele algemene eisen voortkomen die vervolgens gebruikt kunnen worden om de hoofdvraag te beantwoorden.

Het literatuuronderzoek bestaat uit twee delen. Het eerste deel geeft een overzicht van de ontwikkeling van het geschiedenisonderwijs door de jaren heen en in het bijzonder van de recente invoering van de tien tijdvakken en de kenmerkende aspecten. Hoewel deze nieuwe indeling van de geschiedenis voordelen heeft voor de ontwikkeling van het historisch besef van leerlingen, zijn er ook enkele nadelen. Hiervan is de focus op westerse geschiedenis en de daardoor automatisch verminderde aandacht voor niet-westerse geschiedenis, voor dit onderzoek het belangrijkste.

In het tweede deel van het literatuuronderzoek zijn verschillende onderwijskundige theorieën besproken om zo inzicht te verwerven in de aspecten waaraan lesmateriaal moet voldoen, wil het zo goed mogelijk aansluiten op het standaard onderwijscurriculum. Hier is gebleken dat het gebruiken van een al bestaand raamwerk, in dit geval de tien tijdvakken en kenmerkende aspecten, gunstig werkt omdat de lesmethode dan al bekend is bij de leerlingen. Aansluitend is ook gebleken dat structuur zeer belangrijk is voor 4-vwo leerlingen. Hoe deze structuur te bereiken valt, is echter niet eenduidig te beantwoorden en is dan ook deels afhankelijk van de interpretatie van de docent. Afwisseling in het lesmateriaal en aanvullingen op het basis raamwerk door middel van extra tekst- en beeldmateriaal is aan te raden.

Uit het expertdocentenonderzoek zijn ook enkele conclusies te trekken wat betreft de eisen waaraan lesmateriaal volgens leraren moet voldoen. Een goede structuur is heel belangrijk, voor zowel de docent als de leerlingen. Lesmateriaal wordt door de experts als

leerzaam gezien wanneer de leerlingen erdoor gemotiveerd worden. Tekst- en beeldmateriaal spelen daarbij een grote rol, omdat dat zorgt voor afwisseling. Ook hechten de docenten veel waarde aan een aantrekkelijke lay-out van het materiaal.

Het leerlingenonderzoek sluit eigenlijk vrij naadloos aan op de conclusies die eerder al getrokken zijn uit zowel het expertdocenten- als het literatuuronderzoek. Ook leerlingen hechten veel waarde aan structuur en vinden aanvullend afwisseling in het materiaal, onder andere door het gebruik van goed beeld- en eventueel tekstmateriaal, belangrijk. Een ander punt wat bij dit deelonderzoek duidelijk naar voren kwam, was de vraag naar de combinatie van heden en verleden, oftewel actualiteit. Het uiterlijk van het lesmateriaal, de lay-out, moet voor leerlingen niet te veel afleiden en zo overzichtelijk mogelijk zijn.

In dit onderzoek is dus een algemeen onderzoek gedaan naar de eisen waaraan historische lesmateriaal volgens verschillende bronnen moet voldoen. Kernwoorden hierbij bleken: structuur, afwisseling, brongebruik en actualiteit. Dit is concreter terug te vinden bij de aanbevelingen. Bij het beantwoorden van de hoofdvraag komt er een extra aspect bij, namelijk het behandelen van niet-westerse geschiedenis. Uit het literatuuronderzoek is gebleken dat niet-westerse geschiedenis in de klas het makkelijkst aangeboden kan worden wanneer het aansluit op het basis raamwerk van de tien tijdvakken en de kenmerkende aspecten. Leerlingen kunnen de nieuwe stof dan makkelijker plaatsen en interesseren zich mede daardoor sneller voor een nieuw onderwerp. Het beste is dan ook om de mogelijkheden om niet-westerse geschiedenis in de klas te behandelen te zoeken binnen dit in de praktijk gebruikte systeem. Leerlingen kunnen zo op een snelle manier toch kennis maken met een andere visie op geschiedenis en het tegelijkertijd in de context plaatsen van het hen al bekende raamwerk. In de bijlage zijn van de 49 kenmerkende aspecten tien aspecten gemarkeerd die hiervoor geschikt zijn.

Aanbevelingen

Uit ons onderzoek is onder andere gebleken dat het wenselijk is de tien tijdvakken als uitgangspunt te nemen voor het behandelen van niet-westerse geschiedenis. In de praktijk blijkt dat dit ook praktischer is. Op deze manier is het waarschijnlijk voor een groter aantal docenten aantrekkelijker om (kort) aandacht te besteden aan niet-westerse onderwerpen. Vandaar dat we hebben besloten om Afghanistan als onderwerp te laten varen. In plaats daarvan hebben we ervoor gekozen om de confrontatie tussen Britse kolonisten en inheemse Amerikaanse stammen aan de hand van het verhaal van Pocahontas te behandelen. Het kenmerkende aspect dat hiervoor als ingang gebruikt kan worden is 'het begin van Europese expansie overzee'.⁵³ Pauline heeft hier tijdens haar stage op Het Baarnsch Lyceum twee lessen over gegeven en daar zelf lesmateriaal bij gemaakt. Dit materiaal hebben we als uitgangspunt genomen en herzien aan de hand de aanbevelingen die we hieronder hebben geformuleerd. Het materiaal in de bijlagen te vinden samen met een lesplan ter verantwoording van onze keuzes. Voor het maken van lesmateriaal over niet-westerse voor 4 vwo leerlingen kunnen we de volgende aanbevelingen doen.

Inhoud

- Tien tijdvakken als uitgangspunt. (Bruner)
- Aansluiten bij gehandeerde lesmethode. (Bruner)
- Actieve werkvormen. (Bruner)
- Gebruik van verschillende soorten bronnen zoals film, afbeeldingen, kaarten, tekst. (Gardner)

Lay-out

- Digitaal bewerkbaar dus gebruik maken van microsoft office. (docenten)
- Structuur (Egan)
- Duidelijke titels en tussenkopjes (leerlingen)
- Dikgedrukte begrippen (leerlingen)
- Begrippenlijst (leerlingen)
- Tijdbalk / chronologisch overzicht
- Geen kermis

⁵³ nummer 20, tijdvak 5: 1500 – 1600 tijd van ontdekkers en hervormers.

Reflectie op het onderzoek

Het opstarten van het onderzoek was in het begin wat moeizaam. Omdat wij gekozen hadden om een vakdidactisch, en dus in ons geval historisch, onderzoek te verrichten en we alle drie geen ervaring hadden met sociaalwetenschappelijk onderzoek, liepen we in het begin behoorlijk vast. Dit had voornamelijk te maken met de verplichte oriëntatie op het onderzoek door middel van werkbladen. Deze werkbladen zorgen ervoor dat het praktijkgerichte onderzoek aan bepaalde eisen voldoet, zoals dit volgens het Ivlos gebruikelijk is. Deze eisen bevatten onder andere het gebruik van variabelen en het kiezen van onderzoeksmethoden waar wij weinig verstand van hadden. Een andere drempel was de keuze van ons onderzoek. In eerste instantie wilden wij voornamelijk lesmateriaal ontwikkelen en daarbij een kort theoretisch kader schrijven wat dit lesmateriaal wetenschappelijk moest verantwoorden. Dit bleek al snel te hoog gegrepen en niet verenigbaar met de vereiste opzet van het onderzoek.

Met behulp van onze begeleider lukte het uiteindelijk een opzet te maken die wel aan de eisen voldeed. De opzet was in het kort: een theoretisch kader, het testen van de hoofdvraag door middel van interviews met twee verschillende soorten respondenten en ten slotte enkele aanbevelingen met uitgewerkt lesmateriaal als voorbeeld. We zijn tijdens het onderzoeksproces niet op ingewikkelde problemen gestuit. Dit is niet heel verbazingwekkend omdat we gebruik hebben gemaakt van een simpele methodevorm, namelijk interviews, en doordat we veel literatuuronderzoek gedaan hebben. Hierdoor was de uitkomst van het onderzoek weliswaar niet heel verrassend maar wel degelijk interessant.

Al met al zijn wij zelf tevreden over het uiteindelijke product en het gelopen proces. Ons onderzoek toont in principe wel aan dat docenten zonder specifieke sociaalwetenschappelijke achtergrond wel een sociaalwetenschappelijk onderzoek kunnen doen en daar iets interessants uit kunnen laten voortvloeien, mits de wetenschappelijke theorie flexibel genoeg is om mee te buigen met het gekozen onderwerp en de gekozen methode.

Bibliografie

Gebruikt

- Beening, André, 'Noodeloze plagerij; Geschiedenisles is altijd meer geweest dan jaartallen', *NRC Handelsblad*, zaterdag 3 mei 1997.
- Grever, Maria, 'Geschiedenis moet weer een verplicht vak worden' *NRC Handelsblad*, donderdag 22 februari 2001.
- Rooy, Piet de, *Verleden, heden en toekomst: advies van de Commissie historische en maatschappelijke vorming*, Stichting leerplanontwikkeling (Enschede 2001).
- Rossem, Maarten van, 'Terug naar de chronologie', *De Volkskrant*, dinsdag 13 februari 2001.
- Stuurman, Siep, 'Van nationale canon naar wereldgeschiedenis': in Grever, Jonker, Ribbens en Stuurman ed., *Controverses rond de canon* (Assen 2006)..
- Toebes, Johan Gerard, 'Van een leervak naar een en doevak. Een bijdrage tot de geschiedenis van het Nederlands geschiedenisonderwijs', *Kleio: tijdschrift van de Vereniging van Geschiedenisleraren in Nederland* (1976) 202-284.
- Wilschut, Arie, Dick van Straaten, Marcel van Riessen, *Geschiedenisdidactiek: handboek voor de vakdocent* (Bussum 2004).

Ter inspiratie

- Boxtel, Carla van en Jannet van Drie, 'Het vermogen tot historisch redeneren: onderliggende kennis, vaardigheden en inzichten', *Hermes* 43 (2008) 53,54.
- Boxtel, Carla van, *Geschiedenis, erfgoed en didactiek* (Amsterdam 2009).
- Crijns, Huibert, 'Critici geschiedenisonderwijs kennen zelf de feiten niet', *De Volkskrant*, vrijdag 16 februari 2001.
- Davids, K., 'Global History en de 'canon' van de Nederlandse geschiedenis', *Mededelingen van de afdeling van letterkunde, Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen* 3 (2005).
- 'Evaluaties - Tien tijdvakken', *COS: computers op school* 3 (2009) 14-16.
- 'Geschiedenis is vooral ook een actief vak', *Uitleg* 7 (2001) 22-24.
- Grever, Maria en Harry Jansen, *De ongrijpbare tijd, temporaliteit en de constructie van het verleden* (Hilversum 2001).

- Grever, Maria, Ed Jonker, Kees Ribbens en Siep Stuurman ed., *controverses rond de canon* (Assen 2006).
- Grever, Maria en Kees Ribbens, *Nationale identiteit en meervoudig verleden* (Amsterdam 2007).
- Grever, Maria en Siep Stuurman, *Beyond the canon: history for the twenty-first century* (New York 2007).
- Jong, Janny de, Gé Prince en Hugo s'Jacob, *Niet-westerse geschiedenis: benaderingen en thema's* (Assen 1998).
- Kaptein, Herman, Marcel van Riessen, Frits Rovers e.a., *Oriëntatie op geschiedenis: basisboek voor de vakdocent* (Assen 2009).
- Kooij, Cees van der en Marjan de Groot-Reuvekamp, *Geschiedenis & samenvatting: kennisbasis inhoud en didactiek* (Groningen 2009).
- Lentjes, Benjamin, *Er zat ook iemand in een boekenkast... Gedeelde kennis over Nederlandse geschiedenis bij 4-havo leerlingen in Hellevoetsluis*, Masterscriptie Maatschappijgeschiedenis (Rotterdam 2009).
- Oostrom, Frits van, *entoen.nu: de canon van Nederland: rapport van de commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon* (Den Haag 2006).
- Rooy, Piet de, *Verleden, heden en toekomst: advies van de Commissie historische en maatschappelijke vorming*, Stichting leerplanontwikkeling (Enschede 2001).
- Vermeulen, Margreet, 'Tachtigjarige Oorlog leeft als nooit tevoren', *De Volkskrant*, vrijdag 23 februari 2001.
- Wilschut, Arie, Dick van Straaten, Marcel van Riessen, *Geschiedenisdidactiek: handboek voor de vakdocent* (Bussum 2004).
- Wilschut, Arie ed. *Zinvol, Leerbaar, Haalbaar, over geschiedenisonderwijs en de rol van de canon daarin* (Amsterdam 2004).

Internet

- Geschiedenis van geschiedenisonderwijs
<http://www.geschiedenisindeklas.com/geschiedenis-van-schoolboeken/documenten-over-geschiedenisonderwijs>
- Vakdidactische bronnenbank <http://gs.publication-archive.com/public?fn=enter&repository=2>

- Wet middelbaar onderwijs 1863
<http://www.heinvera.nl/recht/onderwijs/wmo1863.html>
- Middelbaar onderwijs in Nederland: Een halve eeuw strijd tussen beleidsmakers en scholen
http://www.historischnieuwsblad.nl/00/hn/nl/0/artikel/5953/Middelbaar_onderwijs_in_Nederland:_Een_halve_eeuw_strijd_tussen_beleidsmakers_en_scholen.html
- Interview Piet de Rooy in: Basis <http://www.basis-online.nl/index.cfm/1,114,391,0.html/Maatschappelijke-verandering-historische-continuïteit>
- Examenprogramma vwo:
http://www.examenblad.nl/9336000/1/j9vvhinitagymgn_m7mvh57gltp77x8/vhi1nc4p_hqys
- Advies Commissie historische en maatschappelijke vorming (Commissie de Rooy)
<http://www.slo.nl/voortgezet/tweedefase/vakken/geschiedenis/advies/>

Bijlage 1: Lesplan

We hebben een lessenserie gemaakt van drie lessen van 50 minuten over de Europese expansie overzee. Daarbij staat de kolonisatie van Virginia door de Engelsen centraal en fungeert het verhaal van Pocahontas en John Smith als leuk detail. Hieronder staan de doelen en de opzet per les. Les 2 hebben we verder uitgewerkt en daadwerkelijk lesmateriaal bij gemaakt, wat te vinden is in bijlage 2.

Doel van de lessen:

- Leerlingen kennis laten nemen van een onderwerp uit de niet-westerse geschiedenis, namelijk de confrontatie tussen Engelse kolonisten en de inheemse Powhatan Confederatie aan de Amerikaanse Oostkust (aan de hand van het verhaal van Pocahontas).
- Vergelijking ‘daadwerkelijke’ verleden tegenover de weergave van Disney.
- Standplaatsgebondenheid.
 - Twee perspectieven: natives & kolonisten (primaire bronnen)
 - Hoe wordt er nu naar kolonisatieverleden wordt gekeken.
- Eindtermen
 - Continuïteit en veranderingsprocessen kunnen onderscheiden.
 - Inzicht in samenlevingsvormen.
 - Uitleggen dat de indeling in tijdvakken een westers perspectief op de geschiedenis vertegenwoordigt.
 - Gegevens uit bronnenmateriaal kunnen halen.

Les 1: Op weg naar de Nieuwe Wereld

- Eerste kennismaking: introductie door docent. Tijdvak 5, kenmerkend aspect: Europese expansie over zee.
- Wanneer vond de overzeese expansie plaats en waarom?
- Opdracht: Beelden om te onthouden. Voor in de klas ligt een wereldkaart met daarop belangrijke ontdekkingsreizigers, de routes die ze aflegden en de producten die ze er aantroffen. De leerlingen hebben in groepjes een blanco wereldkaart. Om de beurt mag er uit elk groepje een leerling even naar de kaart kijken, om daarna wat ze gezien over te nemen op hun blanco wereldkaart.

Les 2: De oorspronkelijke bewoners van Amerika

- Inzoomen op de Powhatan Confederatie en het verhaal van Pocahontas en John Smith.
- Verschillen tussen kolonisten en oorspronkelijke bewoners.
- Opdracht: Leef je in. Verplaats je in een indiaan en beschrijf wat je van de nieuwkomers denkt.

Les 3: De kolonisten lieten hun sporen na

- Wat waren de gevolgen van de ontdekkingsreizen?
- Continuïteit en verandering op korte en lange termijn voor oorspronkelijke bewoners en de kolonisten.
- Beeldvorming: hoe kijken we nu tegen de kolonisatie aan?
- Opdracht: Placemat. Wat waren de gevolgen van de ontdekkingsreizen? Deze vraag gaan leerlingen eerst ieder voor zich beantwoorden op de hoeken van een A3vel. Daarna mogen ze overleggen en hun uiteindelijke antwoord komt in het midden te staan.
- Eindopdracht: vul in en maak af. De afgelopen drie lessen worden samengevat in een gatentekst. Daarnaast maken de leerlingen voor zichzelf een begrippenlijst en een chronologisch overzicht.
- De film Pocahontas kan eventueel worden afgekeken. Chapter 21 t/m 27 (15 minuten) zijn nog leuk om te laten zien hoe het afloopt. 21. The Final Meeting, 22. Pocahontas Visits the Prisoner, 23. "Savages", 24. Pocahontas Understands Her Dream, 25. Sunrise ("Savages"-Part 2), 26. Pocahontas Saves John Smith, 27. The Departure.

Indeling van les 2

- Introductie Pocahontas: wellicht bekend van Disney film, heeft echt bestaan. (10 minuten)
- Bekijk delen van de Disneyfilm Pocahontas. Chapter 1. Off to the New World ("The Virginia Company"), 2. Governor Ratcliffe, 3. Opening Credits ("Steady as a Beating Drum"), 10. Powhatan's Council, 11. Digging For Gold ("Mine, Mine, Mine"), 12. John Smith Meets Pocahontas. (15 minuten)
- Opdracht: Leef je in. (15 minuten)
- Nabespreken. Haal één of twee leerlingen naar voren om (een deel van) hun verhaal voor te lezen. (10 minuten)

Bijlage 2: Lessenserie Europese expansie overzee + toelichting

Tijd van ontdekkers en hervormers: de Europese expansie overzee

De oorspronkelijke bewoners van Amerika

In 1607 vertrok een schip van de Virginia Compagnie met 104 mannen en jongens aan boord vanuit Engeland op weg naar de Nieuwe Wereld. In Amerika aangekomen bleek die nieuwe wereld minder rooskleurig dan verwacht. De kolonisten hoopten snel rijk te worden, maar hadden moeite überhaupt aan eten te komen. Een van hen nam zelfs zijn toevlucht tot kannibalisme.

Powhatan

Aan de Amerikaanse oostkust was **Powhatan** één van de machtigste leiders. Vanuit zijn nederzetting Werowocomoco regeerde hij met harde hand over de omvangrijke **Powhatan Confederatie**. Dat was een verbond van enkele tientallen door Powhatan verslagen en onderworpen stammen en volkeren. Dit rijk telde zo'n 9.000 onderdanen en besloeg een vijfde deel van het huidige Virginia. Voor die tijd een groot rijk.

Bron 1:
Indiaans dorp

Bron 2:
Inwoner van Amerika

Ruilhandel

Powhatan zag bondgenoten in de **kolonisten** in zijn strijd tegen andere stammen. Hij ruilde voedsel tegen vuurwapens, wat zijn machtspositie versterkte. De indianen hadden immers geen vuurwapens. Zo overleefden de kolonisten de eerste zware jaren in de nieuwe wereld.

Overeenkomsten en verschillen

De oorspronkelijke bewoners van Amerika leefden in dorpen in een **agrarische samenleving**. De mannen jaagden en de vrouwen bewerkten het land. De kolonisten vonden de indiaanse mannen lui, omdat zij de jacht als een sport zagen en niet als werk. Daar tegenover staat dat de indianen vonden dat de kolonisten vrouwenwerk deden op het land. Er waren ook overeenkomsten tussen de kolonisten en de indianen. Ze waren bijvoorbeeld allebei diep religieus.

De verschillen die er waren zorgden ook voor problemen. De indianen zagen land als iets wat je kunt gebruiken. De Engelsen zagen land als iets wat je kunt bezitten en claimden het land in naam van koning James I van Engeland.

Pocahontas en John Smith

Powhatan had een dochter, genaamd **Matoaka**. Ze is beter bekend onder haar bijnaam Pocahontas, wat speels betekent. Ze was ongeveer twaalf jaar toen de Engelsen zich in Virginia vestigden. Eén van de kolonisten was de avonturier **John Smith**. Hij was op onderzoek uit in de omgeving toen hij gevangen werd genomen door indianen. Hij werd bij Powhatan gebracht en vastgebonden. Indianen stonden klaar om hem met knuppels te lijf te gaan toen Pocahontas tevoorschijn sprong en Smith's hoofd in haar armen nam om hem te redden. Waarschijnlijk hoorde Pocahontas' reddingsactie bij een indiaans ritueel.

Bron 3: John Smith stichtte de eerste Engelse kolonie in Amerika.

Bron 4: Matoaka heette voortaan Rebecca Rolfe.

Desondanks raakten de kolonisten en de indianen van de Powhatan Confederatie meerdere malen met elkaar in conflict. Daar kwam tijdelijk een einde aan toen Pocahontas zich tot het christendom bekeerde en trouwde met de Engelsman John Rolfe. Ze ging met hem mee naar Engeland waar ze een zoon kregen.

Ontstaansgeschiedenis

Het verhaal van Pocahontas is belangrijk voor het verhaal van de ontstaansgeschiedenis van de Verenigde Staten. In 2007 werd 400 jarig jubileum van Jamestown dan ook uitgebreid gevierd en er beweren nog altijd mensen af te stammen van de zoon van Matoaka en John Rolfe: de eerste echte Amerikaan.

Opdracht: Leef je in!

*These are not men like us,
strange with bodies that shine like the sun,
and weapons that spout fire and thunder,
they prowl the earth like ravenous wolves,
consuming everything in their path.*

In de Disney film Pocahontas beschreef de Indiaanse medicijnman Kekata de Europese kolonisten. Zoals je hierboven kan lezen, wordt in de film de indruk gewekt dat de Indianen een nogal negatief beeld van de overzeese nieuwkomers hadden. Helaas zijn er geen primaire bronnen bewaard gebleven waarin de Indianen beschrijven hoe zij 'echt' dachten over de kolonisten. Dit heeft een hele simpele reden: de Indiaanse stammen gebruikten rond 1600 nog geen schrift. Een aantal Europese kolonisten schreef er vanaf 1607 wel al ijverig op los. Door deze geschreven primaire bronnen hebben we een authentieker beeld van de manier waarop de kolonisten over de Indiaanse stammen dachten.

Aan jou nu de taak om de op papier zwijgende Indianen een stem te geven. Hoe zouden leden van de Powhatan Confederatie gedacht hebben over de Europese kolonisten die zich vanaf 1607 in hun gebied vestigden? Waren zij bijvoorbeeld blij met de komst van de kolonisten of zagen zij de Europeanen juist als indringers?

Besteed in je verhaal, van minstens 200 woorden, in ieder geval aandacht aan de volgende punten:

- De aankomst van de Europeanen in Amerika.
- De omgang tussen de Indianen en de kolonisten.
- De taakverdeling tussen man en vrouw.
- Het uiterlijk van de kolonisten.

Gebruik ook bron 1 t/m 4 in je antwoord.

Tijd van ontdekkers en hervormers: de Europese expansie overzee

De oorspronkelijke bewoners van Amerika

In 1607 vertrok een schip van de Virginia Compagnie met 104 mannen en jongens aan boord vanuit Engeland op weg naar de Nieuwe Wereld. In Amerika aangekomen bleek die nieuwe wereld minder rooskleurig dan verwacht. De kolonisten hoopten snel rijk te worden, maar hadden moeite überhaupt aan eten te komen. Een van hen nam zelfs zijn toevlucht tot kannibalisme.

Powhatan

Aan de Amerikaanse oostkust was **Powhatan** één van de machtigste leiders. Vanuit zijn nederzetting Werowocomoco regeerde hij met harde hand over de omvangrijke **Powhatan Confederatie**. Dat was een verbond van enkele tientallen door Powhatan verslagen en onderworpen stammen en volkeren. Dit rijk telde zo'n 9.000 onderdanen en besloeg een vijfde deel van het huidige Virginia. Voor die tijd een groot rijk.

Bron 1: Indiaans dorp

Bron 2: Inwoner van Amerika

Ruilhandel

Powhatan zag bondgenoten in de kolonisten in zijn strijd tegen andere stammen. Hij ruilde voedsel tegen vuurwapens, wat zijn machtspositie versterkte. De indianen hadden immers geen vuurwapens. Zo overleefden de kolonisten de eerste zware jaren in de nieuwe wereld.

Overeenkomsten en verschillen

De oorspronkelijke bewoners van Amerika leefden in dorpen in een **agrarische samenleving**. De mannen jaagden en de vrouwen bewerkten het land. De kolonisten vonden de indiaanse mannen lui, omdat zij de jacht als een sport zagen en niet als werk. Daar tegenover staat dat de indianen vonden dat de kolonisten vrouwenwerk deden op het land. Er waren ook overeenkomsten tussen de kolonisten en de indianen. Ze waren bijvoorbeeld allebei diep religieus.

De verschillen die er waren zorgden ook voor problemen. De indianen zagen land als iets wat je kunt gebruiken. De Engelsen zagen land als iets wat je kunt bezitten en claimden het land in naam van koning James I van Engeland.

Opmerking [01]: Gebruik van tijdvakken en kenmerkende aspecten. Beeldmerk is ingezet ter versterking hiervan.

Opmerking [02]: Titel in groot lettertype ten behoeve van structuur.

Opmerking [03]: Dikgedrukt te inleiding ter afbakening. De inleiding heeft het kenmerkende aspect De Europese expansie overzee als (westers) uitgangspunt. Ook wordt een bloedorstig feitje vermeld.

Opmerking [04]: De tekst is opgedeeld in vijf alinea's die niet te lang zijn. De alinea's hebben allemaal een duidelijke titel die naast groen (net zoals het tijdvak icoon) ook onderstreept zijn zodat ze ook duidelijk te onderscheiden zijn in het geval van kopiëren.

Opmerking [05]: Alle begrippen zijn dikgedrukt zodat ze voor de leerling gemakkelijk terug te vinden zijn en eventueel tot begrippenlijst kunnen worden verwerkt.

Opmerking [07]: Gebruik van samenlevingsvormen zoals die door Commissie de Rooij worden aangereikt.

Opmerking [06]: Voor de afbeeldingen op de eerste pagina is gekozen voor een Indiaans dorp en een oorspronkelijke bewoner van de Amerikaanse oostkust. Op de tweede pagina zien we John Smith en een verwesterde Pocahontas. We hebben ervoor gekozen om zowel in de hoofdtekst als in beeld de nadruk in eerste instantie te leggen op de oorspronkelijke bewoners. We wilden immers aandacht besteden aan niet westerse geschiedenis.

Pocahontas en John Smith

Powhatan had een dochter, genaamd **Matoaka**. Ze is beter bekend onder haar bijnaam Pocahontas, wat speels betekent. Ze was ongeveer twaalf jaar toen de Engelsen zich in Virginia vestigden. Eén van de kolonisten was de avonturier **John Smith**. Hij was op onderzoek uit in de omgeving toen hij gevangen werd genomen door indianen. Hij werd bij Powhatan gebracht en vastgebonden. Indianen stonden klaar om hem met knuppels te lijf te gaan toen Pocahontas tevoorschijn sprong en Smith's hoofd in haar armen nam om hem te redden. Waarschijnlijk hoorde Pocahontas' reddingsactie bij een indiaans ritueel.

Bron 3: John Smith stichtte de eerste Engelse kolonie in Amerika.

Bron 4: Matoaka heette voortaan Rebecca Rolfe.

Desondanks raakten de kolonisten en de indianen van de Powhatan Confederatie meerdere malen met elkaar in conflict. Daar kwam tijdelijk een einde aan toen Pocahontas zich tot het christendom bekeerde en trouwde met de Engelsman John Rolfe. Ze ging met hem mee naar Engeland waar ze een zoon kregen.

Ontstaansgeschiedenis

Het verhaal van Pocahontas is belangrijk voor het verhaal van de ontstaansgeschiedenis van de Verenigde Staten. In 2007 werd 400 jarig jubileum van Jamestown dan ook uitgebreid gevierd en er beweren nog altijd mensen af te stammen van de zoon van Matoaka en John Rolfe: de eerste echte Amerikaan. ||

Opdracht: Leef je in!

Opmerking [08]: Het stukje over Pocahontas en John Smith is een detailverhaal.

*These are not men like us,
strange with bodies that shine like the sun,
and weapons that spout fire and thunder,
they prowl the earth like ravenous wolves,
consuming everything in their path.*

In de Disney film Pocahontas beschreef de Indiaanse medicijnman Kekata de Europese kolonisten. Zoals je hierboven kan lezen, wordt in de film de indruk gewekt dat de Indianen een nogal negatief beeld van de overzeese nieuwkomers hadden. Helaas zijn er geen primaire bronnen bewaard gebleven waarin de Indianen beschrijven hoe zij 'echt' dachten over de kolonisten. Dit heeft een hele simpele reden: de Indiaanse stammen gebruikten rond 1600 nog geen schrift. Een aantal Europese kolonisten schreef er vanaf 1607 wel al ijverig op los. Door deze geschreven primaire bronnen hebben we een authentieker beeld van de manier waarop de kolonisten over de Indiaanse stammen dachten.

Aan jou nu de taak om de op papier zwijgende Indianen een stem te geven. Hoe zouden leden van de Powhatan Confederatie gedacht hebben over de Europese kolonisten die zich vanaf 1607 in hun gebied vestigden? Waren zij bijvoorbeeld blij met de komst van de kolonisten of zagen zij de Europeanen juist als indringers?

Besteed in je verhaal, van minstens 200 woorden, in ieder geval aandacht aan de volgende punten:

- De aankomst van de Europeanen in Amerika.
- De omgang tussen de Indianen en de kolonisten.
- De taakverdeling tussen man en vrouw.
- Het uiterlijk van de kolonisten.

Gebruik ook bron-1 t/m 4 in je antwoord.

Opmerking [011]: In de opdracht wordt gefocust op de oorspronkelijke bewoners. Zo wordt er gebruik gemaakt van een niet westers perspectief. Daarnaast creëert deze opdracht bewustzijn over standplaatsgebondenheid. Alle informatie over de oorspronkelijke bewoners van Amerika is afkomstig van Europeanen als John Smith die verslag uitbrachten van hun reis.

Opmerking [09]: Vervolgens wordt dit detailverhaal in de hedendaagse context geplaatst.

Opmerking [010]: Onderaan de tekst staat een streep zodat het duidelijk is dat dit het einde van de tekst is.

Bijlage 3: Tien tijdvakken en kenmerkende aspecten

In deze bijlage zijn de tien tijdvakken en de daarbij behorende 49 kenmerkende aspecten terug te vinden. Enkele kenmerkende aspecten zijn gemarkeerd. In totaal zijn dit tien kenmerkende aspecten die precies verdeeld zijn over de tien tijdvakken. Degenen die gemarkeerd zijn kunnen door de geschiedenisdocent gebruikt worden als ingang om de niet-westerse geschiedenis te behandelen.

	<p>Kenmerkende aspecten:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. De levenswijze van jagers en verzamelaars 2. Het ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen 3. Het ontstaan van de eerste stedelijke gemeenschappen
<p>Tijdvak 1 Tijd van jagers en boeren (- 3000 v. Chr) Prehistorie</p>	<p>Kenmerkende aspecten:</p> <ol style="list-style-type: none"> 4. de ontwikkeling van wetenschappelijk denken en het denken over burgerschap en politiek in de Griekse stadstaat; 5. de groei van het Romeinse imperium waardoor de Grieks-Romeinse cultuur zich in Europa verspreidde 6. de klassieke vormentaal van de Grieks-Romeinse cultuur 7. de confrontatie tussen de Grieks-Romeinse cultuur en de Germaanse cultuur van Noordwest-Europa 8. de ontwikkeling van het jodendom en het christendom als de eerste monotheïstische godsdiensten
	<p>Kenmerkende aspecten:</p> <ol style="list-style-type: none"> 9. het ontstaan en de verspreiding van de islam 10. de vrijwel volledige vervanging in West-Europa van de agrarisch-urbane cultuur door een zelfvoorzienende agrarische cultuur, georganiseerd via hofstelsel en horigheid 11. het ontstaan van feodale verhoudingen in het bestuur 12. de verspreiding van het christendom in geheel Europa
<p>Tijdvak 2 Tijd van Grieken en Romeinen (800- 500 n. Chr.) Oudheid</p>	<p>Tijdvak 3 Tijd van monniken en ridders (500-1000) Vroege Middeleeuwen</p>

	<p>Kenmerkende aspecten:</p> <ol style="list-style-type: none"> 13. de opkomst van handel en ambacht die de basis legde voor het herleven van een agrarisch-urbane samenleving 14. de opkomst van de stedelijke burgerij en de toenemende zelfstandigheid van steden 15. het begin van staatsvorming en centralisatie 16. het conflict in de christelijke wereld over de vraag of de wereldlijke dan wel de geestelijke macht het primaat behoorde te hebben 17. de expansie van de christelijke wereld naar buiten toe, onder andere in de vorm van de kruistochten
<p>Tijdvak 4 De Tijd van steden en staten (1000-1500) Late Middeleeuwen</p>	
	<p>Kenmerkende aspecten:</p> <ol style="list-style-type: none"> 18. Het veranderende mens- en wereldbeeld van de renaissance en het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling. 19. De hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de klassieke Oudheid. 20. Het begin van de Europese overzeese expansie. 21. De protestantse reformatie die splitsing van de christelijke kerk in West-Europa tot gevolg had. 22. Het conflict in de Nederlanden dat resulteerde in de stichting van een Nederlandse staat.
<p>Tijdvak 5 Tijd van ontdekkers en hervormers (1500-1600) Zestiende Eeuw</p>	
	<p>Kenmerkende aspecten:</p> <ol style="list-style-type: none"> 23. Wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie. 24. De bijzondere plaats in staatkundig opzicht en de bloei in economisch en cultureel opzicht van de Nederlandse Republiek. 25. Het streven van vorsten naar absolute macht. 26. De wetenschappelijke revolutie.
<p>Tijdvak 6 Tijd van regenten en vorsten (1600-1700) Zeventiende eeuw</p>	

	<p>Kenmerkende aspecten:</p> <ol style="list-style-type: none"> 27. Rationeel optimisme en ‘verlicht denken’ dat werd toegepast op alle terreinen van de samenleving: godsdienst, politiek, economie en sociale verhoudingen. 28. Voortbestaan van het ancien régime met pogingen om het vorstelijk bestuur op eigentijdse verlichte wijze vorm te geven (verlicht absolutisme). 29. De democratische revoluties in westerse landen met als gevolg discussies over grondwetten, grondrechten en staatsburgerschap. 30. Uitbouw van de Europese overheersing, met name in de vorm van plantagekoloniën en de daarmee verbonden transatlantische slavenhandel, en de opkomst van het abolitionisme.
<p>Tijdvak 7 Tijd van pruiken en revoluties (1700-1800)</p> <p>Achttiende Eeuw</p>	
	<p>Kenmerkende aspecten:</p> <ol style="list-style-type: none"> 31. De industriële revolutie die in de westerse wereld de basis legde voor een industriële samenleving. 32. De opkomst van politiek-maatschappelijke stromingen: liberalisme, nationalisme, socialisme, confessionalisme en feminisme. 33. Voortschrijdende democratisering, met deelname van steeds meer mannen en vrouwen aan het politieke proces. 34. De opkomst van emancipatiebewegingen. 35. Discussies over de ‘sociale kwestie’. 36. De moderne vorm van imperialisme die verband hield met de industrialisatie.
<p>Tijdvak 8 Tijd van burgers en stoommachines (1800-1900)</p> <p>Negentiende Eeuw</p>	

**Tijdvak 9
Tijd van twee
wereldoorlogen
(1900-1950)**

Eerste helft van de
Twintigste Eeuw

Kenmerkende aspecten:

37. Het voeren van twee wereldoorlogen.
38. De crisis van het wereldkapitalisme.
39. Het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën
communisme en fascisme / nationaalsocialisme.
40. De rol van moderne propaganda- en
communicatiemiddelen en vormen van
massaorganisatie.
41. Vormen van verzet tegen het West-Europese
imperialisme.
42. Verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door
massavernietigingswapens en de betrokkenheid van
de burgerbevolking bij oorlogvoering.
43. Racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in
het bijzonder op de joden.
44. De Duitse bezetting van Nederland.

**Tijdvak 10
Tijd van televisie en
computers
(1950-2000)**

Tweede helft van de
twintigste eeuw

Kenmerkende aspecten:

45. De dekolonisatie die een eind maakte aan de westerse
hegemonie in de wereld.
46. De verdeling van de wereld in twee ideologische
blokken in de greep van een wapenwedloop en de
daaruit voortvloeiende dreiging van een atoomoorlog.
47. De toenemende westerse welvaart die vanaf de jaren
zestig van de twintigste eeuw aanleiding gaf tot
ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen.
48. De eenwording van Europa.
49. De ontwikkeling van pluriforme en multiculturele
samenlevingen.

Bijlage 4: Expert interviews

Respondent 1, 18 jaar ervaring in het onderwijs, werkzaam op Het Baarnsch Lyceum te Baarn.

Hoofdvraag:

Aan welke eisen moet educatief materiaal (/ lesmateriaal / lessenserie) (voor 4vwo leerlingen) volgens eerste graads docenten voldoen?

Lesmethode en lesmateriaal

- 1. Wat verwacht je als docent van lesmateriaal?**
- 2. Waarop let je bij het selecteren van lesmateriaal?**
- 3. Wat maakt lesmateriaal voor jou prettig om mee te werken?**

Ik pas me altijd aan aan de lesmethode. Structuur is bij zo'n methode het belangrijkste. Lesmateriaal moet houvast bieden: Hoe zit het vak in elkaar, hoe moet ik het leren? Ook moeten er goede voorbeelden van inhoud en vorm in staan. Ik ben minimalistisch. Er hoeft niet veel in te staan, als er maar structuur is, dan bouw ik die verder wel uit. Ik hou sowieso van uitstapjes.

Wanneer leerzaam, wanneer leuk

- 4. Welke elementen moet een geschiedenisles bevatten om leerzaam te zijn?**
- 5. Welke elementen moet lesmateriaal bevatten om leerzaam te zijn?**

Een goede les haakt aan bij de methode. Leuke inhoud koppelen aan duidelijk leerbare structuur. Herkenbare voorbeelden.

- 6. Welke elementen moet een geschiedenisles bevatten om leuk te zijn?**
- 7. Welke elementen moet lesmateriaal bevatten om leuk te zijn?**

Het is leuk als ik het leuk vind! Haha! Maar dat maakt serieus wel uit. Met je eigen enthousiasme kun je de leerlingen over de streep krijgen. Zelf vind ik wetenschapsfilosofie en theorie leuk.

Werkvormen

- 8. Op welke manier zet je de leerlingen het liefst aan het werk?**

- *Individueel of groepjes. In geval van groepjes: hoe groot?*
Liever groepjes en dan vind ik vier leerlingen per groepje het prettigst. Al zijn duo's in de les vaak handiger, zeker als het een opdracht voor één les is.
- *Klassikaal of zelfstandig?*
Afwisselingen tussen klassikaal en zelfstandig is natuurlijk het best, maar heeft geen moeite de tijd zelf klassikaal vol te praten. Het ideaal is theorie uitleggen en leerlingen er vervolgens zelf mee aan de slag te laten gaan. Praktische opdrachten zijn daarvoor het best. Daarvan geef ik er minstens één grote per leerjaar.

- *Vragen maken of andere werkvormen?*
Liever werkvormen dan opdrachten. Opdrachten uit het boek zijn saai en dan kan ik geen orde houden. Als ik leerlingen toch uit het werkboek laat werken verzijn ik er een opdracht omheen. Daarmee laat je leerlingen zien wat ze ervan leren.
- *Met gebruik van pen en papier of op de computer?*
Pen en papier

Onderwerpen

9. Wat voor onderwerp zou je het liefst behandelen als je mag kiezen?

Tijdvakoverstijgende onderwerpen, zoals techniek door de eeuwen heen. Grote lijnen trekken. Of cultureel geografische onderwerpen op continent niveau. Bijvoorbeeld Latijns Amerika. Ik liet leerlingen landen aanraden aan toeristen op basis van de historische achtergrond. Of piramides wereldwijd bestuderen.

10. Bij het vak Geschiedenis staan de tien tijdvakken centraal, hierbij ligt de nadruk op westerse geschiedenis (Europa en Amerika). Zou je het als docent leuk / leerzaam / interessant vinden om (ook) met niet-westerse geschiedenis aan de slag te gaan?

Altijd. Ik ben bijna liever met niet-westerse geschiedenis bezig dan met westerse. Ik zoek altijd naar vreemde, aparte en onbekende voorbeelden die zich op de grens bevinden van de westerse geschiedenis. Ik vind dat nu eenmaal leuk. Een stukje romantiek.

11. Als je met het onderwerp Afghanistan aan de slag zou gaan, wat zou je dan leuk / leerzaam / interessant vinden om de leerlingen te laten doen / leren?

Lijkt me erg leuk. Het heeft 100.000 mogelijkheden van prehistorie tot nu. Afghanistan ligt op de Zijderoute. Alexander de Grote is er ook doorheen gekomen op weg naar India. Of wat was de invloed van de Romeinen? De grens tussen het Britse rijk en dat van de Tsaren. Je kan ook de visie op het land (dat het een achterlijke cultuur zou zijn) aanpakken. Maar voor één of twee lessen zou ik het niet over de 20e eeuw doen.

Respondent 2, 25 jaar ervaring in het onderwijs, werkzaam op het Sint Bonifatiuscollege te Utrecht.

Hoofdvraag:

Aan welke eisen moet educatief materiaal (/ lesmateriaal / lessenserie) (voor 4vwo leerlingen) volgens eerstejaars docenten voldoen?

Lesmethode en lesmateriaal

1. Wat verwacht je als docent van lesmateriaal?

Qua vorm: Niet te saai, de afbeeldingen moeten actueel zijn, de leerlingen en kunnen inspireren, en voor de docent relevant zijn in de les.

Qua inhoud: Het moet een geheel zijn, je moet als docent geen behoefte voelen om informatie aan te vullen. Niet teveel tekst, het moet eigenlijk dienen als een soort van raamwerk waar de docent naar believen bij kan aanvullen.

2. Waarop let je bij het selecteren van lesmateriaal?

Toegankelijkheid, uitnodigend, de vorm is van wezenlijk belang, lay out. Inhoud gevoelsmatig op 2^e plek

3. Wat maakt lesmateriaal voor jou prettig om mee te werken?

Goede opdrachten die op verschillende manieren kennis en vaardigheden aanboort.

Als er goed toetsmateriaal bij de methode zit zou dat ook veel schelen. En een bijlage met goede bronnen en ideeën voor projecten.

Wanneer leerzaam, wanneer leuk

4. Welke elementen moet een geschiedenisles bevatten om leerzaam te zijn?

Wanneer een leerling beseft dat iets leerzaam is voor het heden, historische feiten in hun context plaatsen, onderwijsleergesprek.

5. Welke elementen moet lesmateriaal bevatten om leerzaam te zijn?

Goede bronnen zijn het allerbelangrijkst.

6. Welke elementen moet een geschiedenisles bevatten om leuk te zijn?

Humor, schandalen, het typische menselijk gedrag behandelen. Werkvormen zijn leuk om het actief te maken maar inhoudelijk is het niet altijd even nuttig.

7. Welke elementen moet lesmateriaal bevatten om leuk te zijn?

Het moet de leerling aanspreken, zodat ze actief en enthousiast aan de slag willen gaan.

Werkvormen

8. Op welke manier zet je de leerlingen het liefst aan het werk?

- *Individueel of groepjes. In geval van groepjes: hoe groot?*
Eerst individueel > DDU > groepjes in sommige gevallen, maximaal 4
- *Klassikaal of zelfstandig?*
Klassikaal

- *Vragen maken of andere werkvormen?*
Vragen maken uit het werkboek zijn in de praktijk toch het makkelijkst. Daarom zijn goede vragen ook belangrijk
- *Met gebruik van pen en papier of op de computer?*
Voorlopig nog pen en papier, maar de computer is niet tegen te houden en biedt wel veel mogelijkheden.

Onderwerpen

9. Wat voor onderwerp zou je het liefst behandelen als je mag kiezen?

Kunst en literatuur als verwerking van historische gebeurtenissen. En hierbij roman en filmverwerkingen van historische gebeurtenissen.

10. Bij het vak Geschiedenis staan de tien tijdvakken centraal, hierbij ligt de nadruk op westerse geschiedenis (Europa en Amerika). Zou je het als docent leuk / leerzaam / interessant vinden om (ook) met niet-westerse geschiedenis aan de slag te gaan?

Het hangt wel van het onderwerp af. De wereldgeschiedenis in grote lijnen behandelen lijkt mij erg interessant, omdat de opkomst en ondergang van beschavingen dan goed aan het licht komt.

Leerlingen moeten weten dat het Verlichtingsdenken in Europa een beperkt idee is, door niet-westerse geschiedenis te behandelen kun je leerlingen kennis laten maken met andere ideeën.

11. Als je met het onderwerp Afghanistan aan de slag zou gaan, wat zou je dan leuk / leerzaam / interessant vinden om de leerlingen te laten doen / leren?

Ik vind Afghanistan absoluut geen interessant onderwerp. Het land heeft al eeuwen dezelfde achtergestelde cultuur met voornamelijk veel zand en hitte. Het is niet bijzonder interessant.

Als ik het zou moeten behandelen zou ik het vanuit Nederlandse invalshoek bekijken. Of je zou kunnen kijken of er in de afgelopen twee eeuwen succesvolle buitenlandse invasies zijn geweest in Afghanistan (wat niet het geval is) en hoe dat dan kan?

Respondent 3, 19 jaar ervaring in het onderwijs, werkzaam op ORS Lek en Linge te Culemborg.

Hoofdvraag:

Aan welke eisen moet educatief materiaal (/ lesmateriaal / lessenserie) (voor 4vwo leerlingen) volgens eerstegraads docenten voldoen?

Lesmethode en lesmateriaal

1. Wat verwacht je als docent van lesmateriaal?

- Dat ik er iets mee kan.
- Dat het aanpasbaar/ bewerkbaar is voor mij, zodat ik het in mijn lessen kan gebruiken.
- Bijv. digitale beschikbaarheid van materiaal, zodat het praktisch is om aan mijn eigen wensen aan te passen.

2. Waarop let je bij het selecteren van lesmateriaal?

- Methode > maakt niet zoveel uit.
- Materiaal moet makkelijk aan te passen zijn aan eigen wensen > bijv. digitale beschikbaarheid.

3. Wat maakt lesmateriaal voor jou prettig om mee te werken?

- Lesmateriaal los van een specifieke methode.
- Liefst zelf gemaakt materiaal (> tijd is vaak issue).
- Materiaal moet zonder al te vele moeite binnen 'lesplanning' gebruikt kunnen worden.

Wanneer leerzaam, wanneer leuk

4. Welke elementen moet een geschiedenisles bevatten om leerzaam te zijn?

- De inhoud moet leerlingen prikkelen tot een activiteit; bijv. tot het stellen van vragen aan de docent of aan materiaal zonder dat de docent dat expliciet van de leerlingen vraagt.
- Doel: leerlingen moeten gemotiveerd worden om (zelf) aan de slag te gaan.

5. Welke elementen moet lesmateriaal bevatten om leerzaam te zijn?

- Er moet iets gebeuren in de les: leerlingen moeten aan de slag (willen) gaan.
- Probeert in iedere les een hoogtepuntje te hebben; met behulp van een zinnige lesonderbreking leren de leerlingen 'vanzelf'.

6. Welke elementen moet een geschiedenisles bevatten om leuk te zijn?

- Beeldelementen/ afbeeldingen (minder met tekst fragmenten)
- Als er iets gebeurt tussen de docent, de leerlingen en de leerstof; dat zowel de docent als de leerlingen samen/ iedereen aan het leren zijn.
- Als de docent blij is/ enthousiast straalt dat ook op de leerlingen af > streeft als docent naar interactie met de leerlingen via het vak, in dit geval dus geschiedenis.

7. Welke elementen moet lesmateriaal bevatten om leuk te zijn?

- Afwisseling/ bronnen/ uitdagende opdrachten.
- Zowel kennis als vaardigheden moeten aan bod komen.

- Creatieve afsluiter (bijv. van de les; hoeft geen grote opdracht –vele lessen omvattend- te zijn) > concreet uitproduct (= motiverend voor de leerlingen).

Werkvormen

8. Op welke manier zet je de leerlingen het liefst aan het werk?

- *Individueel of groepjes. In geval van groepjes: hoe groot?*
Gebeurt allebei: is afhankelijk van het lesdoel. Maximale groepsgrote is 4 leerlingen. Het liefst echter kleinere groepjes om het gevaar van ‘meeliften’ zoveel mogelijk te beperken.
- *Klassikaal of zelfstandig?*
Een mix van beide; wederom afhankelijk van het lesdoel. In ieder geval elke les klassikaal beginnen & klassikaal afsluiten (ook al werken leerlingen tussendoor zelfstandig).
- *Vragen maken of andere werkvormen?*
Andere vormen > werken op Lek en Linge niet zozeer met afwerken van ‘vragen uit het werkboek’, maar per periode meer met grotere, overkoepelende (soms individueel/ soms in groepen) opdrachten (= dossier opdrachten). Het maken van opdrachten uit het werkboek is de eigen verantwoordelijkheid van de leerling (bijv. bij het voorbereiden op de toets), maar wordt niet strak klassikaal gecontroleerd = eigen verantwoordelijkheid.
- *Met gebruik van pen en papier of op de computer?*
Momenteel = pen en papier, puur vanwege praktische redenen. Bij opdrachten met pen en papier zitten alle leerlinge in het lokaal en is het logistiek praktischer om orde te kunnen houden (ipv. Heen en weer lopen naar/ tussen de computerplaatsen). Echter, als alle leerlingen bij wijze van spreke een laptop voor hun neus hebben in een ‘normaal lokaal’ is dat ook prima > gaat puur om de logistiek/ effectief orde te kunnen houden.
- *Overig?*
Het liefste Eric niet aan de hand van aanbod- maar meer met vraaggestuurd onderwijs willen werken. Dat leerlingen (in samenwerking met de docent) zelf hun leerdoelstellingen formuleren. Op deze manier wordt het onderwijs zo betekenisvol mogelijk voor de leerlingen.

Onderwerpen

9. Wat voor onderwerp zou je het liefst behandelen als je mag kiezen?

Emancipatiebewegingen (zonder daar direct oorlog bij te moeten hebben/ betrekken)/ meer inzoemen op veranderingsprocessen; en daar staat de geschiedenis gelukkig bol van.

10. Bij het vak Geschiedenis staan de tien tijdvakken centraal, hierbij ligt de nadruk op westerse geschiedenis (Europa en Amerika). Zou je het als docent leuk / leerzaam / interessant vinden om (ook) met niet-westerse geschiedenis aan de slag te gaan?

Tuurlijk. Het nadeel is momenteel alleen dat je dan zelf achter materiaal aan moet gaan en dat dat vaak resulteert in het zelf moeten maken van materiaal. In dat geval is tijd de dooddoener; daar kom je gewoon niet aan toe.

11. Als je met het onderwerp Afghanistan aan de slag zou gaan, wat zou je dan leuk / leerzaam / interessant vinden om de leerlingen te laten doen / leren?

Het eigene karakter van het land > en leerlingen bewust laten worden van het feit dat Afghanistan eigenlijk helemaal geen 'land' in de westerse betekenis van het woord is ('natie'): de grenzen zijn niet logisch maar 'bedacht'. Wat er nu gebeurt, het overplanten van de 'westerse democratie' op dit totaal andere, eigene 'land' is bij voorbaat gedoemd te mislukken. De Afghanen moeten eigenlijk zelf op zoek naar een (politiek) systeem dat voor hen werkt.

Bijlage 5: Uitgewerkte leerlingen interviews

Interview 1: vrijdag 15 april 2011

Respondent 1 (4 atheneum, Het Baarnsch Lyceum, ongemotiveerd) en

Respondent 2 (4 Atheneum, Het Baarnsch Lyceum, gemotiveerd)

Aan welke eisen moet educatief materiaal (/ lesmateriaal/ lessenserie) (voor 4vwo leerlingen) volgens leerlingen voldoen?

1. Bij elk vak gebruikt de docent bepaald lesmateriaal. Bijvoorbeeld een boek en een werkboek. Wat verwacht je van lesmateriaal? Wat maakt lesmateriaal voor jou prettig om mee te werken?

2: Duidelijke link tussen tekstboek en werkboek. Het moet duidelijk zijn wat er van je verwacht wordt en waar je het antwoord kunt vinden.

1: bronnen en losse stukjes tekst die er niet bij lijken te horen lees ik niet.

2: ik juist wel. Dat zijn vaak leuke details.

1: lange teksten kom je moeilijker doorheen. Veel tussenkopjes. Is ook handig met samenvatten.

2: een tijdbalk is vervelend om zelf te maken maar wel fijn om te hebben.

1: dingen bij jaartal plaatsen

2. Wanneer leer je iets in de geschiedenisles?

Welke elementen moet een les bevatten om leerzaam te zijn?

Welke elementen moet lesmateriaal bevatten om leerzaam te zijn?

1: zo'n dossier maken werkt. Want dan moet je wel. Verder leer ik wat als het rustig in de klas is en veel afwisseling in wat we moeten doen.

2: als er leuk wordt verteld.

1: plaatjes, dikgedrukte woorden, tussenkopjes.

2: kenmerkende aspecten zijn verschrikkelijk.

1: overzicht jaartallen. Het is leuk om ergens mee bezig te zijn.

2: een einddoel/eindproduct motiveert.

3. Wanneer vindt je geschiedenisles leuk?

Welke elementen moet een les bevatten om leuk te zijn?

Welke elementen moet lesmateriaal bevatten om leuk te zijn?

1: de instructies moeten goed zijn, zodat je begrijpt wat je moet doen.

2: een verhaal of een film is leuk.

1: ja maar niet de hele les, dan is het alsnog saai. Ik vind economie wel een beetje leuk.

P: iets met cijfers? Kan zeker bij geschiedenis.

**4. Op welke manier ben je het liefst met het vak geschiedenis aan het werk?
(individueel versus groepjes)
(klassikaal versus zelfstandig)
(vragen maken versus andere werkvormen)
(pen en papier versus computer)**

1+2: groepjes. Het is fijn om meningen uit te wisselen.

2: afwisseling tussen klassikaal, zelfstandig en groepjes.

1: gekke werkvormen

2: vragen maken

1: Dat doe ik nooit

2: dat vergemakkelijkt het leren

1: wel fijn dat het altijd dezelfde soort toets is. Belangrijk dat de toets aansluit op de vragen.

1: computer

2: pen en papier

1: dingen bij elkaar zoeken. Bijvoorbeeld een iets met jaartallen, gebeurtenissen en plaatjes aanvullen.

2: als het aan het eind van de les af moet dan doe ik het wel. Anders later thuis.

1: test op de computer als voorbereiding op de toets. Als leerlingen dan niet werken gewoon computer afpakken. Meerkeuzevragen en die dan herhalen. Dan leer je al voor de toets.

5. Werk je liever alleen of in groepjes? Wat is voor jou de maximale grote van een groepje om goed te kunnen samenwerken?

1: vier is het ideale aantal.

2: twee of vier. Liever zelf groepjes maken, want dan kan je met vrienden in het groepje. Met vrienden kan je beter samenwerken. Die motiveren je ook meer. Je kan

ze ook aanspreken als er iets gebeurd. Als je het niet leuk vindt, dan vind je het tenminste nog met elkaar niet leuk.

6. Wat voor onderwerp zou je het liefst behandelen als je mag kiezen? (Kans dat leerling binnen tijdvakken gaat denken.)

2: tijdvak 1 en 2 of de tweede wereldoorlog

1: Nederlandse geschiedenis, geschiedenis in de buurt, maar dan moet er wel echt iets over te vertellen zijn.

2: algemene geschiedenis van een ander land.

1: actualiteit, een land dat nu in het nieuws is.

2: een land waar nu iets aan de hand is.

7. Bij het vak Geschiedenis staan de tien tijdvakken centraal, hierbij ligt de nadruk op westerse geschiedenis (Europa en Amerika). Zou je het leuk / leerzaam / interessant vinden om (ook) met niet-westerse geschiedenis aan de slag te gaan?

2: het zou wel leuk zijn om een jaar in de bovenbouw iets anders te doen.

1: maar dan ben je dat niet gewend.

2: dingen van de andere kant bekijken.

8. Als je bij het vak Geschiedenis met het onderwerp Afghanistan aan de slag zou gaan, wat zou je dan leuk / leerzaam / interessant vinden om te doen / te leren?

1: Afghanistan spreekt me niet erg aan. [ik ligt het onderwerp toe] K: er moet wel iets te vertellen zijn.

2: leuk

Interview 2: dinsdag 10 mei 2011

Respondent 3 (4 gymnasium, Bonifatiuscollege, gemotiveerd) en

Respondent 4 (4 gymnasium, Bonifatiuscollege, ongemotiveerd) en

Respondent 5 (4 atheneum, Bonifatiuscollege, ongemotiveerd)

Aan welke eisen moet educatief materiaal (/ lesmateriaal/ lessenserie) (voor 4vwo leerlingen) volgens leerlingen voldoen?

1. Bij elk vak gebruikt de docent bepaald lesmateriaal. Bijvoorbeeld een boek en een werkboek. Wat verwacht je van lesmateriaal? Wat maakt lesmateriaal voor jou prettig om mee te werken?

3: Begrippen moeten duidelijk dikgedrukt zijn en apart staan. Plaatjes moeten duidelijk worden toegelicht. Bronnen en krantenstukjes zijn handig voor extra informatie

4: Teksten moeten vooral niet te lang zijn, dan raak ik heel snel de draad kwijt. Verder vind ik het irritant als begrippen achterin op ABC staan, dan duurt het zolang voordat je de betekenis gevonden hebt. Bronnen en plaatjes zijn altijd leuk

5: Lange teksten zijn heel saai.

**2. Wanneer leer je iets in de geschiedenisles?
Welke elementen moet een les bevatten om leerzaam te zijn?
Welke elementen moet lesmateriaal bevatten om leerzaam te zijn?**

3: Hulpmiddelen zoals video, audio en powerpoint zijn handig, je leert de stof makkelijker omdat het op verschillende manieren aangeboden wordt. Lesmateriaal moet voornamelijk duidelijk zijn, bronnen kunnen handig zijn wanneer ze als voorbeeld worden gebruikt, dus de tekst verduidelijken

4: Hulpmiddelen zijn handig! Je hebt namelijk gelijk een samenvatting. Bij lesmateriaal vind ik persoonlijke verhalen leerzaam omdat ik me dan makkelijker kan inleven in de tekst.

5: Het moet allemaal niet te lang/ingewikkeld zijn, en nutteloze informatie moet niet worden verteld als extraatje, want daar raak ik alleen maar in de war van.

**3. Wanneer vindt je geschiedenisles leuk?
Welke elementen moet een les bevatten om leuk te zijn?
Welke elementen moet lesmateriaal bevatten om leuk te zijn?**

3: Video's zijn altijd leuk. Computero opdrachten vind ik wel afwisselend maar niet te vaak hoor. Eigenlijk is teveel afwisseling niet nodig.

4: Ik heb liever een duidelijke uitleg van de docent dan zelfstandig werken, al hangt dit wel een beetje van het onderwerp af. Ik vind het fijn om te weten waar ik aan toe ben, structuur dus.

5: Actualiteit vind ik erg leuk omdat het relevant is. Verder vind ik afwisseling in de les en in het lesmateriaal belangrijk.

- 4. Op welke manier ben je het liefst met het vak geschiedenis aan het werk? (individueel versus groepjes) (klassikaal versus zelfstandig) (vragen maken versus andere werkvormen) (pen en papier versus computer)**
- 3: Individueel – zelfstandig – vragen maken – en pen en papier
- 4: groepjes – klassikaal – vragen maken – pen en papier
- 5: groepjes – klassikaal – vragen maken – computer
- 5. Werk je liever alleen of in groepjes? Wat is voor jou de maximale grote van een groepje om goed te kunnen samenwerken?**
- 3: Ik werk eigenlijk het liefst alleen, maar als ik een groepje moet werken dan maximaal 4
- 4: Het liefst in groepjes, en dan max 2 of 3. Je bent met groepswork afhankelijk van anderen en op deze manier heeft iedereen meer directe verantwoordelijkheid, dat werkt beter
- 5: het liefst in groepjes, het liefst 2 maar max 4. Anders krijg je een ongelijke verdeling met het groepswork en sneller ruzie.
- 6. Wat voor onderwerp zou je het liefst behandelen als je mag kiezen? (Kans dat leerling binnen tijdvakken gaat denken.)**
- 3: de Geschiedenis van Engeland en de maritieme geschiedenis
- 4: Franse Revolutie, 18^e eeuw en de recente Balkanoorlog (leerling komt oorspronkelijk uit Bosnie)
- 5: Tweede Wereldoorlog, jaren '60. Eigenlijk alles wat recente geschiedenis is
- 7. Bij het vak Geschiedenis staan de tien tijdvakken centraal, hierbij ligt de nadruk op westerse geschiedenis (Europa en Amerika). Zou je het leuk / leerzaam / interessant vinden om (ook) met niet-westerse geschiedenis aan de slag te gaan?**
- 3: Ja dat lijkt me heel leuk omdat je dan een andere kijk krijgt op de geschiedenis en verschillende ontwikkelingen kan zien. Anders is het misschien zo beperkt
- 4: Nee voor mij is dat te veel en te breed, dan snap ik het niet meer
- 5: Westerse geschiedenis vind ik eigenlijk gewoon het meest interessant omdat ik me daar mee kan associëren
- 8. Als je bij het vak Geschiedenis met het onderwerp Afghanistan aan de slag zou gaan, wat zou je dan leuk / leerzaam / interessant vinden om te doen / te leren?**

3: Ja op zich wel, maar dan wel een focus op nieuwere geschiedenis en de achtergrond van de huidige oorlog. Dus niet te veel oude geschiedenis vertellen

4: Niet interessant eigenlijk, maar het is wel belangrijk om te weten hoe die oorlog is ontstaan dus ik zou de achtergrond daarvan wel willen weten

5: Nee niet interessant, er zijn toch zoveel oorlogen. Ik vind het Midden Oosten sowieso niet zo boeiend.

Interview 3:

Respondent 6 (4 atheneum, ORS Lek en Linge, gemotiveerd)

Aan welke eisen moet educatief materiaal (/ lesmateriaal/ lessenserie) (voor 4vwo leerlingen) volgens leerlingen voldoen?

1. Bij elk vak gebruikt de docent bepaald lesmateriaal. Bijvoorbeeld een boek en een werkboek. Wat verwacht je van lesmateriaal? Wat maakt lesmateriaal voor jou prettig om mee te werken?

- Dat het je helpt de (leer)stof beter te begrijpen –op een leuke manier-.
- Dat je dat wat je geleerd hebt (concreet) moet toepassen.
- Voldoende variatie: samenwerken/ (dossier – Lek en Linge) = grotere praktijkopdrachten (soort PO-achtige opdrachten waarvoor de lln een paar weken de tijd krijgen; de opdrachten moeten buiten de geschiedenisles (en vaak ook –deels- buiten het –lokaal) uitgevoerd worden).
- Dat je werkt aan een concreet resultaat.

2. Wanneer leer je iets in de geschiedenisles?

Bij een combinatie van klassikale instructie en/of uitleg (mondeling)

Welke elementen moet een les bevatten om leerzaam te zijn?

- (Klassikale) uitleg door de docent, die je vervolgens zelf moet toepassen op de stof (opdrachten).
- Daarnaast moet het kwalitatief goed in elkaar zitten.

Welke elementen moet lesmateriaal bevatten om leerzaam te zijn?

- In ieder geval toepassingsvragen (m.b.t. net geleerde stof).
- Actief aan de slag met de lesstof.

3. Wanneer vindt je geschiedenisles leuk?

Samenhang met 2.

Welke elementen moet een les bevatten om leuk te zijn?

Samenhang met 2.

Welke elementen moet lesmateriaal bevatten om leuk te zijn?

- Het materiaal moet vragen bevatten, waarvan je de antwoorden niet letterlijk in de tekst kan terug vinden (knippen/ plakken).
- Het moet een (grote) toepassingsvraag bevatten/ een project.
- Het materiaal moet divers zijn: leerlingen moeten zelf initiatief kunnen nemen (bijv. door meerdere keuzes aan te bieden).

4. Op welke manier ben je het liefst met het vak geschiedenis aan het werk?

(individueel versus groepjes)

(klassikaal versus zelfstandig) > combinatie van beide: klassikale uitleg van de theorie & zelfstandig daarna zelf aan de slag > als je je zintuigen kunt gebruiken, dan leer je.

(vragen maken versus andere werkvormen) > toepassingsvragen/ grotere opdrachten (pen en papier versus computer) > (niet schrijven)

- 5. Werk je liever alleen of in groepjes? Wat is voor jou de maximale grote van een groepje om goed te kunnen samenwerken?**
- Ligt deels aan de opdracht & aan de groepsgenootjes.
 - Groepjes = wel gezelliger/ leuker (samenwerken met vrienden).
 - Maximale groepsgrote = 4 leerlingen: dat is qua aansturing & management binnen de groep voor de leerlingen onderling nog te doen. Met meer mensen wordt dat toch lastiger.
- 6. Wat voor onderwerp zou je het liefst behandelen als je mag kiezen? (Kans dat leerling binnen tijdvakken gaat denken.)**
- WO II
 - Amerikaanse Burgeroorlog
- 7. Bij het vak Geschiedenis staan de tien tijdvakken centraal, hierbij ligt de nadruk op westerse geschiedenis (Europa en Amerika). Zou je het leuk / leerzaam / interessant vinden om (ook) met niet-westerse geschiedenis aan de slag te gaan?**
- Ja, juist omdat de leerling zo weinig kennis heeft van niet-westerse geschiedenis.
- 8. Als je bij het vak Geschiedenis met het onderwerp Afghanistan aan de slag zou gaan, wat zou je dan leuk / leerzaam / interessant vinden om te doen / te leren?**
- Dat is lastig te zeggen, juist omdat de leerling hier vrijwel niets van weet.
 - O.a. oorlog – moslims – taliban | Ontwikkelingsland > ontstaan/ geschiedenis van de bevolking/ cultuur (gericht op zaken die in de les wel geleerd worden over vooral West-Europese landen).

Interview 4:

Respondent 7 (4 atheneum, ORS Lek en Linge, ongemotiveerd) en

Respondent 8 (4 atheneum, ORS Lek en Linge, ongemotiveerd)

Aan welke eisen moet educatief materiaal (/ lesmateriaal/ lessenserie) (voor 4vwo leerlingen) volgens leerlingen voldoen?

1. Bij elk vak gebruikt de docent bepaald lesmateriaal. Bijvoorbeeld een boek en een werkboek. Wat verwacht je van lesmateriaal?

- Dat het overzichtelijk opgesteld is; dat belangrijke begrippen bijvoorbeeld dik gedrukt zijn.
- Daarnaast is het fijn als het materiaal ook digitaal beschikbaar is (naast een hardcopy).

Wat maakt lesmateriaal voor jou prettig om mee te werken?

- Als er vooral duidelijke, overzichtelijke tekst in zit. Bronnen zijn minder belangrijk dan de aanwezigheid van goede, duidelijke tekst.

2. Wanneer leer je iets in de geschiedenisles?

- Als er door de docent klassikaal uitleg bij de stof uit het boek gegeven wordt.
- Bij het spelen van Jeopardy (klassikale powerpoint in wedstrijd uitvoering van mij begeleider van het Amerikaanse spel Jeopardy; aan te passen aan meerdere tijdvakken). – Zelf vind ik dit eigenlijk een beetje vaag (typisch ongemotiveerde II) antwoord: dit spel wordt misschien 2 a 3 keer per jaar in de klas gespeeld... Wellicht zouden we het 'spelelement in een les' als 'wanneer leer je iets in de gsles' punt hieruit kunnen halen-.

Welke elementen moet een les bevatten om leerzaam te zijn?

- Klassikale uitleg van de docent & het bespreken van opgaven (voorbeelden krijgen van 'hoe' dingen gedaan/ aangepakt moeten worden helpen bij het – zelf- bestuderen & maken van de stof).

Welke elementen moet lesmateriaal bevatten om leerzaam te zijn?

- De inhoud van het materiaal (bv. Informatieve stukken tekst die overzichtelijk/ duidelijk zijn = goed te onderscheiden hoofd- en bijzaken) wordt belangrijker gevonden dan bijv. een 'flashy' lay-out van het materiaal. Zij zien liever een overzichtelijke lap tekst met bijv. duidelijk aangegeven opsommingen en dikgedrukte begrippen zonder verdere 'aantrekkelijk voor het oog' makende toevoegingen, dan bijv. materiaal waarbij men veel kleuren heeft gebruikt en veel bronmateriaal door de tekst heen staat.
- Lesmateriaal is werkbaar (en dus leerzaam) voor deze leerlingen als het overzicht van hoofd- en bijzaken (duidelijk) bewaard blijft.

3. Wanneer vindt je geschiedenisles leuk?

- Als er jeopardy gespeeld wordt (zie 2).
- Als er bronnen in de les worden gebruikt. Denk hierbij vooral aan beeldmateriaal (film/ afbeeldingen/ foto's/ spotprenten); tekstbronnen worden niet als zijnde 'leuk' beschouwd.

Welke elementen moet een les bevatten om leuk te zijn?

- Een les moet voldoende afwisseling bevatten om leuk te zijn. Onder afwisseling wordt klassikale uitleg verstaan, afgewisseld door bijv. een filmfragment (zelf werken wordt niet echt als 'leuke' afwisseling beschouwd, dus dat valt er dan weer voor deze lln buiten).

Welke elementen moet lesmateriaal bevatten om leuk te zijn?

- De leerstof moet niet saai gebracht worden.
- Overzicht moet duidelijk aanwezig zijn.

4. Op welke manier ben je het liefst met het vak geschiedenis aan het werk?

(individueel versus **groepjes**) - 2x

(**klassikaal** versus zelfstandig) – 2x

(vragen maken versus andere werkvormen) 1x vragen maken | 1x andere werkvormen

(maakt Yannick niet veel uit als 'je toch al zelf aan de slag moet')

(pen en papier versus computer) pen en papier wordt als effectiever gezien | computer als leuker; deels omdat op deze school vaker op de computer gewerkt wordt als lln een grotere opdracht moeten maken.

5. Werk je liever alleen of in groepjes? Wat is voor jou de maximale grote van een groepje om goed te kunnen samenwerken?

- In groepjes; 2 leerlingen werkt het effectiefste. Groepjes van 3 wordt echter wel de absolute max. gevonden; anders wordt overleggen en afspraken maken niet meer goed mogelijk.

6. Wat voor onderwerp zou je het liefst behandelen als je mag kiezen? (Kans dat leerling binnen tijdvakken gaat denken.)

- Beide: WO I/ WO II/ (onspecifieke) bombardementen > vooral militaire geschiedenis, met een vleugje politieke achtergrond informatie.

7. Bij het vak Geschiedenis staan de tien tijdvakken centraal, hierbij ligt de nadruk op westerse geschiedenis (Europa en Amerika). Zou je het leuk / leerzaam / interessant vinden om (ook) met niet-westerse geschiedenis aan de slag te gaan?

- Ja; als voorbeeld wordt zelf China genoemd.
- Ja; vooral in samenhang met meer actuele gebeurtenissen (= grotere betrokkenheid van de actualiteit in de lessen).

8. Als je bij het vak Geschiedenis met het onderwerp Afghanistan aan de slag zou gaan, wat zou je dan leuk / leerzaam / interessant vinden om te doen / te leren?

- Informatie om te weten te komen hoe de huidige situatie in Afghanistan is (kunnen) ontstaan > oorzaken & redenen voor (huidige) conflicten.
- Andere trefwoorden die genoemd werden zijn: Al-Quida & Ghaza-strook.